

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

SLAVICA TADIČ

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**VPLIV MULTINACIONALNIH PODJETIJ NA IZKORIŠČANJE
OTROŠKE DELOVNE SILE**

Ljubljana, oktober 2011

SLAVICA TADIČ

IZJAVA

Študentka Slavica Tadič izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom doc. dr. Redek Tjaše, in da v skladu s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 4.10.2011

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	1
1 OTROŠKA DELOVNA SILA.....	2
1.1 Definicija otroške delovne sile.....	2
1.2 Najhujše oblike otroškega dela	6
1.3 Razlogi za pojav otroškega dela.....	8
1.3.1 Povezanost z družino.....	8
1.3.2 Revščina	9
1.3.3 Ostali dejavniki	9
1.3.4 Ekonomski šoki	10
2 GLOBALIZACIJA IN MULTINACIONALNA PODJETJA	11
2.1 Globalizacija in internacionalizacija	11
2.2 Multinacionalna podjetja.....	12
2.3 Poslovni model multinacionalk.....	14
2.4 Primeri izkoriščanja otroške delovne sile v multinacionalkah.....	15
2.4.1 Podjetje Apple	16
2.4.2 Nike	17
2.4.3 McDonald's.....	20
2.4.4 H & M	22
2.4.5 Gap	23
3 PREPREČEVANJE OTROŠKEGA DELA	23
3.1 Vladne institucije.....	24
3.2 ILO	24
3.2.1 Konvencija 138	25
3.2.2 Konvencija 182	25
3.2.3 Mednarodni program za odpravo otroškega dela.....	26
3.3 Unicef.....	27
3.4 Svetovna zdravstvena organizacija	27
3.5 Svetovna banka	28
3.6 Rešitve za preprečevanje oziroma zmanjšanje otroškega dela	28
3.6.1 Varno in prijazno okolje.....	29
3.6.2 Odprava revščine.....	29
3.6.3 Izobraževanje otrok	30

3.6.4 Družbena mobilizacija	31
3.6.5 Učinkovito izvajanje zakonodaje	31
3.7 Ukrepi zoper otroškemu delu v multinacionalnih podjetjih v omenjenih primerih	31
SKLEP.....	33
LITERATURA IN VIRI	34

KAZALO TABEL

Tabela 1: Porazdelitev delovno aktivnih po celem svetu po starostnih razredih za leti 2000 in 2004.....	4
Tabela 2: Porazdelitev delovno aktivnih otrok po svetu glede na spol za leto 2004 (v tisočih).....	5
Tabela 3: Strateške alternative v globalnih panogah.....	15

KAZALO SLIK

Slika 1: Regionalna porazdelitev delovno aktivnih otrok po svetu v %	3
Slika 2: Globalni trend v najhujših oblikah otroškega dela po starostnih razredih v letu 2000 in letu 2004.....	7
Slika 3: Deček Tariq, ki šiva žogo.....	20

UVOD

Besede pisatelja Toneta Peršaka, ki jih je izrekel na 42. mednarodnem srečanju PEN¹ na Bledu, se nanašajo na globalizacijo in se glasijo: »Paradoks globalizacije je v tem, da se zanjo najbolj zavzemajo in jo v najbolj pozitivni luči prikazujejo in propagirajo sile, ki v procesu globalizacije izgubljajo svojo moč; nacionalne, politične in ponekod tudi intelektualne elite, ki delujejo pod pritiskom multinacionalnega kapitala.« Živimo v času globalizacije, ki je razširila svoje korenine vsepovsod, postavila mejnike v ekonomiji in vsi ji poskušajo slediti. Prva so ji začela slediti velika podjetja, multinacionalke, ki so finančno bolj sposobne in stabilnejše. Multinacionalke so začele seliti svojo proizvodnjo na cenejša in revnejša tla v nerazvite države. Glavni cilj je bil minimiziranje stroškov dela ter posledično povečanje dobičkov. V revnejših predelih zakonodaja »stoji na majavih tleh«, s čimer mislimo na ohlapne delovne predpise. Multinacionalke so se odločile odpirati svoje proizvodne obrate v državah, ki so nerazvite, kjer države ne poskrbijo za dobrobit delavca (varno in zdravo delovno okolje), kjer se prebivalstvo sooča z veliko revščino, kar posledično vodi v otroško delo, saj družina drugače ne more preživeti.

Ali je mogoče, da živimo v 21. stoletju in se še vedno ukvarjamo s problemom, kot je preprečevanje otroške delovne sile? Otroško delo je oblika sodobnega suženjstva, ki se pojavlja v nerazvitih državah oziroma državah tretjega sveta. Statistični podatki kažejo, da je delo otrok zelo razširjeno. Družba jih izkorišča in jih prikrajša za otroštvo. V največji meri je glavni vzrok revščina, ki pesti družino. Otroci, stari 6–14 let, so ujeti v začaran krog med obubožanimi družinami, ki so odvisne od njihove podpore, in družbo, ki jih izkorišča. Ko govorimo o družbi, mislimo posredno na multinacionalna podjetja in neposredno na podjetja v revnih predelih, ki jih zaposlujejo. Namen diplomske naloge je prikazati povezavo med otroškim delom in multinacionalnimi podjetji. Na konkretnih primerih bodo opisana dejanja le-teh v preteklosti in danes. Poglavitni vzrok, ki združuje ta dva pojma, otroško delo in multinacionalna podjetja, se skriva na eni strani v revščini delavcev in na drugi strani v maksimiziranju tržnega deleža podjetij na podlagi zmanjšanja stroškov dela. Prikazano bo tudi, koliko so podjetja pripravljena sodelovati z organizacijami, ki se borijo izkoreniniti ta problem in na kakšen način.

Diplomska naloga je sestavljena iz treh delov. V prvem delu bodo predstavljeni definicija otroškega dela, vzroki in slabosti le-teh, v drugem delu bosta opisana pojma multinacionalno podjetje in globalizacija, tretji del pa bo posvečen organizacijam, ki izvajajo programe za preprečevanje otroškega dela. Primeri bodo prikazani na osnovi 5-ih multinacionalk: Apple, Nike, McDonald's, H & M in Gap. Razkrite bodo marsikatero nepravilnosti, ki so se dogajale in se še. Nekatera izmed naštetih podjetij poskušajo popraviti svoje napake iz preteklosti, druga ne. Kljub temu da številne nacionalne, mednarodne vladne in nevladne ustanove

---

¹ Mednarodni PEN sestavlja danes 142 centrov v preko 100 državah. Vanje so včlanjeni pesniki, pisatelji in esejisti vseh narodnosti, ras, veroizpovedi in nazorov. Vsak center deluje v svojem okolju samostojno. Vsak od centrov vzdržuje vezi z ostalimi centri preko glavnega sedeža PEN v Londonu ali neposredno (Slovenski center P.E.N., 2011).

izvajajo programe za preprečevanje izkoriščanja otroškega dela, pa problem še ni izkoreninjen in še dolgo ne bo.

1 OTROŠKA DELOVNA SILA

Izkoriščanje otroške delovne sile je v svetu zelo razširjeno. Statistika kaže, da je več kot 200 milijonov otrok, ki morajo vsak dan delati v izredno slabih delovnih pogojih. Vsi ti dejavniki vplivajo na otrokov mentalni, fizični in socialni razvoj. Razlog za otroško delo je v največji meri preživetje. Gre za »golo« preživetje, najbolj žalostno pa je dejstvo, da otroci s svojim delom preživljajo celo družino (International Labour Organization, 2002a).

Res pa je, da ni vsako delo, ki ga opravljajo otroci, opredeljeno kot »izkoriščanje otroške delovne sile«. Dokler delo ne ogroža otrokovega zdravja, njegovega osebnostnega razvoja in ga ne prikrajša za šolanje, je učinek pozitiven. Pod tako imenovano pozitivno delo se smatrajo aktivnosti, kot so pomoč staršem pri vsakodnevnih opravilih (npr. gospodinjskih), pomoč pri vodenju družinskega podjetja, počitniško delo in delo, ki se izvaja izven šolskega obdobja. Ob takem delu se otroku razvije čut za odgovornost, poleg tega pa si v tem razvojnem procesu nabere izkušnje in znanje za prihodnost (Hammer et al., 2002, str. 3).

1.1 Definicija otroške delovne sile

Besedna zveza »otroška delovna sila« je opredeljena kot prikrajšanje otrok za njihovo otroštvo, potencialni razvoj in dostojanstvo. To posledično privede do nevarnosti za njihov psihični in fizični razvoj.

Pojem »otroška delovna sila« se nanaša na delo, ki (Martin & Tajgman, 2002, str. 15):

- je mentalno, fizično in socialno nevarno ter škodljivo za otroka;
- ovira otrokovo šolanje s tem, da:
- ga prikrajša za izobraževanje;
- ga prisilno izloči iz šolskega sistema;
- ali pa zahteva usklajevanje med šolanjem in napornim delom.

V najhujših oblikah so otroci zaslužnjeni, ločeni od svojih družin, izpostavljeni življenjskemu tveganju in boleznim. Za svoje delo dobijo manjše plačilo kot ostali delavci ali pa ničesar in so prepuščeni življenju na ulici. Določljivke »otroške delovne sile« so starost otroka, vrsta dela, ure dela in pogoji, v katerih otrok dela ter v katerem sektorju in državi se delo izvaja.

Danes otroško delo predstavlja globalni problem enormnih razsežnosti. Zadnje raziskave organizacije ILO (angl. *International Labour Organization*) kažejo ocene iz leta 2006, ki pravijo, da je 166 milijonov otrok, starih 5–14 let klasificiranih pod pojmom otroško delo. To predstavlja 14 % vseh otrok v tem starostnem razredu. V istem starostnem razredu se pojavlja tudi zastrašujoče število otrok (75 milijonov), ki opravljajo nevarna dela (angl.

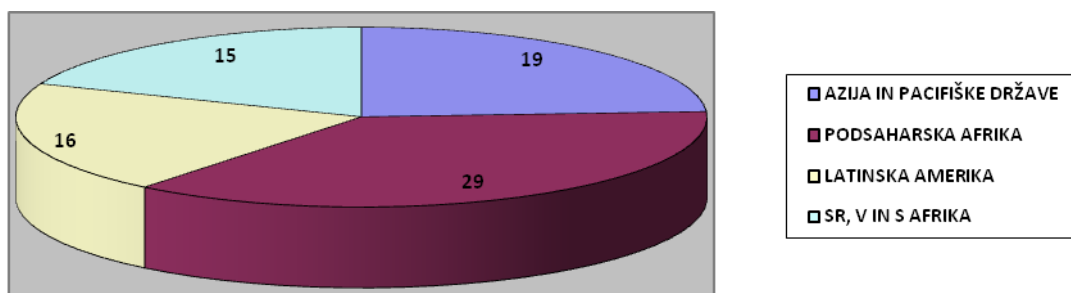
hazardous work). Ta vplivajo na njihovo varnost, zdravje in moralni razvoj (Iram & Ambreen, 2008, str. 809).

Po podatkih ILO (Mugo, McKiernan & Vazquez, 2002, str. 24) je nevarnostim otroškega dela izpostavljenih okrog 250 milijonov otrok, starih 5–14 let. Polovica teh otrok dela polni delovni čas. Delajo v različnih sektorjih, kot so kmetijstvo, rudarstvo, gradnja infrastrukture, proizvodnja, hotelske storitve, gostinske storitve, restavracije s »hitro hrano« in domača proizvodnja. ILO ocenjuje, da na leto umre na delovnem mestu približno 22.000 otrok. Število poškodb in bolezni je prikrito javnosti. Veliko milijonov deklet dela kot gospodinjske služabnice in opravljajo gospodinjska opravila zastonj. Ta dekleta so še posebej izpostavljena izkoriščanju in zlorabam. Milijoni ostalih otrok pa delajo pod strašnimi pogoji. UNICEF-ove ocene pričajo o grozljivih podatkih. 1,2 milijona otrok, ki so na silo odvzeti staršem, izkoristijo za poplačilo dolga, 5,7 milijonov je zaslužjenih ter prisiljenih v prostitucijo, 1,8 milijona v pornografijo, okrog 300.000 pa je rekrutiranih za vojaške namene.

Problem otroškega dela je najbolj odmeven v azijsko-pacifiški regiji in podsaharski Afriki (glej Sliko 1), saj od vseh otrok na svetu, ki so aktivni, kar 19 % prihaja iz Azije in Pacifiških držav ter 29 % iz Podsaharske Afrike. Bolj podrobne regionalne ocene pa kažejo tudi še naslednje (Iram & Ambreen, 2008, str. 809):

- v Aziji in Pacifiških državah je največ otroškega dela (127,3 milijonov), kjer so otroci stari 5–14 let (19 % otrok v tej regiji),
- sledi ji Podsaharska Afrika z 48 milijoni otroške delovne sile. Skoraj 1 otrok od 3 (29 %), ki ima manj kot 15 let, je delovno aktiven,
- Latinska Amerika in Karibski otoki zaposlujejo 17,4 milijonov otrok (16 % otrok v tej regiji),
- 15 % otrok dela v Srednji, Vzhodni in Severni Afriki; približno 2,5 milijona otrok, 2,4 milijona otrok pa je zaposlenih v razvitih in tranzicijskih državah.

Slika 1: Regionalna porazdelitev delovno aktivnih otrok po svetu v %

Vir: U. Iram & F. Ambreen, International trade, foreign direct investment and the phenomenon of child labor, 2008, str. 809.

Slika 1 nazorno prikazuje, da je v Latinski Ameriki in na Karibskih otokih kar 17,4 milijonov delovno aktivnih otrok, kar predstavlja skupaj 16 % vseh aktivnih otrok ter 2,5 milijonov otrok (15 %), ki delajo v Srednji, Vzhodni in Severni Afriki.

V državah, kot sta Mali in Butan otroci v starostnem razredu 10–14 let predstavljajo 50 % vseh otrok, ki jih izkoristijo za delovno silo. V Pakistanu pa je 3,3 milijona delovno aktivnih otrok, od tega 73 % fantov in 27 % deklet. Otroci s svojim delom na podeželskih območjih prispevajo v povprečju 8-krat večji delež v primerjavi z delom otrok v urbanih predelih. V kmetijskem sektorju dela 74 % otrok, v industrijskem sektorju pa 31 %. Razširjenost otroškega dela na kmetijskih področjih je večja, le-ta pa se izvaja na plantažah. Žalostno je, da otroci v veliki večini delajo zastonj (Iram & Ambreen, 2008, str. 810).

Od vseh delovno aktivnih otrok je kar tri četrtine mlajših od 15 let. V tabeli 1 je prikazano število delovno aktivnih otrok po celem svetu, po starostnih razredih in kot je razvidno, se problem nanaša tudi na mlajše, ne samo na najstnike. Skoraj polovica vseh otrok, ki delajo, ni starih niti 12 let.

Tabela 1: Porazdelitev delovno aktivnih otrok po celem svetu, po starostnih razredih za leto 2000 in 2004 v (tisočih)

STAROSTNI RAZRED	LETO 2000 (v tisočih)	LETO 2004 (v tisočih)
5–11	109.700	107.647
12–14	76.600	58.105
Skupaj 5–14	186.300	165.752
Skupaj 15–17	59.200	51.911
Skupaj 5–17	245.500	217.663

Vir: F. Hagemann, Y. Diallo, A. Etienne & F. Mehran, Global child labour trends 2000 to 2004, 2006, tabela 5.

Če se osredotočimo na primerjavo med letoma 2000 in 2004, je opaziti padec delovno aktivnih otrok v vseh starostnih razredih. Število delovno aktivnih otrok se je zmanjšalo za 28 milijonov, iz 246 milijonov pade na 218 milijonov. Najbolj drastičen padec je opaziti v starostnem razredu 12–14 let, ko so otroci v sekundarni fazi izobraževanja. Tukaj se je število zmanjšalo za 18 milijonov.

Statistični podatki kažejo tudi razlike med spoloma. Prevladujoče spremenljivke so starost in težavnost dela. Na splošno so dečki v večji meri vključeni v delovne procese, ki se štejejo

med težavnejše oziroma jim rečemo nevarna dela. Dečki prevladujejo v višjih starostnih razredih, kar je razvidno iz tabele 2 (Hagemann et al., 2006, str. 13).

Tabela 2: Porazdelitev delovno aktivnih otrok po svetu glede na spol za leto 2004 v (tisočih)

SPOL & STAROSTNA SKUPINA	ŠTEVILO DELOVNO AKTIVNIH OTROK (v tisočih)	RAZPOREDITEV PO SPOLU (%)
5–11	107.647	100.0
Od tega dečki	53.103	49,3
Od tega deklice	54.544	50,7
12–14	58.105	100.0
Od tega dečki	31.848	54.8
Od tega deklice	26.257	45.2
Skupaj 5–14	165.752	100.0
Od tega dečki	84.951	51.3
Od tega deklice	80.801	48.7
Skupaj 15–17	51.911	100.0
Od tega dečki	32.250	62.1
Od tega deklice	19.661	37.9
Skupaj 5–17	217.663	100.0
Od tega dečki	117.201	53.8
Od tega deklice	100.462	46.2

Vir: F. Hagemann, Y. Diallo, A. Etienne & F. Mehran, Global child labour trends 2000 to 2004, 2006, tabela 6.

V prvem starostnem razredu 5–11 let ni opaziti drastičnih sprememb. Razreda sta si skoraj % izenačena. Večjo vrzel je opaziti v naslednjem razredu. Fantov 12–14 let je skoraj 55 %, medtem ko je punc za 10 % manj. Največje razlike med spoloma se pojavljajo v starostnem razredu 15–17. Tukaj fantje dominirajo, dekleta pa predstavljajo le tretjino vse otroške delovne sile, to je 38 %.

Uporaba otroške delovne sile je v zadnjih 4-ih letih padla za 11 %, globalno gledano. Prav tako se je za 26 % zmanjšalo število otrok, ki delajo v nevarnih pogojih. Te številke so spodbudne, vendar bodo še vseeno potrebne drastične spremembe za popolno odpravo otroškega dela (Iram & Ambreen, 2008, str. 809).

1.2 Najhujše oblike otroškega dela

V letu 1999 je bila s strani ILO sprejeta konvencija 182 (razlaga konvencije sledi v poglavju 3.2.2), ki v 3. členu definira najhujše oblike otroškega dela in zahteva takojšnjo odpravo letih.

Koncept »WFCL« (angl. *The Worst Forms of Child Labour*) oziroma najhujše oblike otroškega dela obsegajo naslednje dejavnosti, v katere so vpleteni mladoletni otroci, oziroma otroci stari manj kot 18 let (International Labour Organization, 2002b):

- suženjstvo ali podobne oblike, kot so prodaja ali nasilen odvzem otrok, poplačilo dolga, rekrutacija za vojaške spopade;
- uporaba ali ponujanje otrok za prostitucijo ter pornografske usluge;
- uporaba ali ponujanje otrok v nezakonite namene, kot je tihotapljenje drog;
- delo, katerega okoliščine oziroma pogoji lahko resno ogrozijo otrokovo zdravje, varnost in moralo otroka.

Najhujše oblike otroškega dela se po nareku Konvencije 182 lahko delijo v dve skupini. Na eni strani imamo »najhujše delo po definiciji«, na drugi strani pa »najhujše delo po okoliščinah«. V prvo skupino spadajo dejavnosti, ki so nezakonite in nesprejemljive za odrasle. Sem spadajo suženjstvo, prostitucija ali pornografija, plačilo dolga, preprodaja drog, kratka vsi nezakoniti posli. V Konvenciji 182 je bil jasno podan člen, da je treba vse oblike »dela po definiciji« nemudoma izkoreniniti ter da države nimajo pri tem svobode izbire. Ti ukrepi so znani pod imenom »takojšnji ukrepi za odstranitev najhujših oblik otroškega dela 1999« (angl. *Immediate Action for the Elimination Worst Forms of Child Labour 1999*). V drugi skupini Konvencija 182 dovoljuje prosto izbiro države. Tukaj obstaja možnost izboljšanja razmer na delovnem mestu in tako se države same odločijo, ali bodo dopustile otroško delo ali ne. Gre za naslednja dela (International Organization of Employers, 2005, str. 1–2):

- delo pod zemljo (rudniki), pod vodo, na nevarni višini;
- delo z nevarnimi stroji, opremo ali napravami in prenašanje težkih tovorov;
- delo v nezdravem okolju, kjer so otroci izpostavljeni nevarnim substancam, visokim temperaturam, hrupnim prostorom oziroma vibracijam, ki ogrožajo njihovo zdravje;
- delo pod težkimi delovnimi pogoji, kot je npr. daljši delovni čas in delo ponoči.

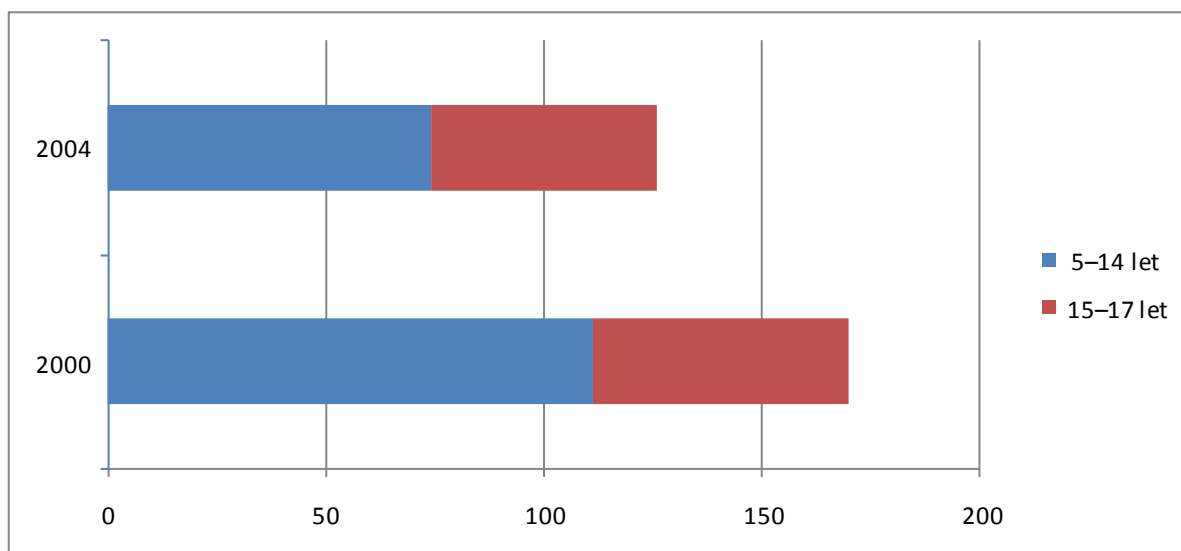
Naštete okoliščine so vse prej kot prijetne. Otroci ne bi smeli izvajati teh del. Kljub dobri fizični kondiciji se posledice pojavijo kasneje, ko se odrazijo v psihičnem stanju otroka in

intelektualnem nazadovanju le-tega. Martina Bizjak v enem od svojih člankov (Zloraba otrok) razlaga: »Psihično ali čustveno zlorabo je najtežje definirati, ker je skrita. Kaže se z grobim omaloževanjem, zasmehovanjem, zaničevanjem, zanemarjanjem in nezanimanjem za otroke, ali pa z nalaganjem prezahtevnih nalog, ki niso v skladu z njegovimi razvojnimi možnostmi. Znaki psihične zlorabe otrok se kažejo kot zaostanek v rasti, upočasnen mentalni razvoj, nagnjenost otroka k agresiji, suicidalnost ...«.

Najhujše oblike otroškega dela so odkrili tudi v razvitih državah. Sicer so tam manj razširjene, vendar se omenjajo. Raziskave kažejo, da so 4-je % delovno aktivnih otrok v starostni strukturi 10–14 let. Za najhujše oblike otroškega dela število ni točno znano. V zadnjih nekaj letih je bilo vsaj v 5-ih razvitih državah s strani njihovih vlad odkritih nekaj primerov. Ti primeri so bili odkriti na področju kmetijstva ter trgovine z ljudmi – prostitucija. Raziskava (Kane, 1998) je odkrila, da je bilo v Kanadi, v mestu Calgary zabeleženih več kot 400 otrok, ki so bili prisiljeni v prostitucijo, v mestu Montreal pa čez 3.000 otrok. Druga raziskava (Cecchetti, 1998) je poročala o 3.000-ih otrocih v Grčiji, v Atenah, ki so se prostituirali. Tudi ZDA ne morejo ubežati resnici, saj je bilo tam odkritih 300.000 otrok, ki so se ukvarjali s prostitucijo (Hilowitz et al., 2004, str. 61).

Slika 2 prikazuje število otrok v svetu, ki so delali v najhujših oblikah otroškega dela leta 2000 in leta 2004.

Slika 2: Globalni trend v najhujših oblikah otroškega dela po starostnem razredu v letu 2000 in letu 2004 (v milijonih)

Vir: F. Hagemann, Y. Diallo, A. Etienne & F. Mehran, Global child labour trends 2000 to 2004, 2006, Graf 6.

Iz slike 2 je razvidno, da se je število otrok, ki delajo v najhujših oblikah otroškega dela, zmanjšalo. Padec od leta 2000 do leta 2004 znaša okrog 44 milijonov. Leta 2000 je v starostnem razredu 5–14 let delalo približno 111 milijonov otrok, v starostnem razredu 15–17 pa 59 milijonov. Do leta 2004 se je ta številka zmanjšala na 74 milijonov (5–14 let) ter na 52 milijonov (15–17 let).

1.3 Razlogi za pojav otroškega dela

Preden se lotimo kakršnegakoli problema, je treba najprej poiskati vzroke zanj. V tem poglavju bomo prikazali različne vzroke za otroško delo. Le-ti bodo prikazani iz različnih zornih kotov. Tako sociologi kot ekonomisti se ukvarjajo s tem vprašanjem in si po svoje razlagajo izvor otroškega dela.

Sociologi jih delijo na notranje (angl. *internal*) in zunanje (angl. *external*) sile. Notranje sile nastanejo znotraj družine. Gre za to, da je staršem pomembnejši dohodek kot pa otrokovo zdravje. Zunanje sile imajo vpliv na družino iz zunanjega okolja. Primer teh sil je ekonomska kriza v državi (Hilowitz et al., 2004, str. 40).

Ekonomisti delijo vzroke glede na »stran povpraševanja« in »stran ponudbe« na trgu. Trg je institucija, ki privede ponudnike in povpraševalce na skupno točko, kjer se naprej odloča o spremembah in cenah. V primeru otroškega dela po besedah ekonomistov je trg sestavljen iz tistih, ki priskrbijo otroško delo. To so gospodinjstva, kjer otroci živijo in iz tistih, ki to koristno uporabijo (Hilowitz et al., 2004, str. 80).

Poglavitna vzroka za otroško delo sta revščina in okrnjena izobrazba. V tem primeru se poraja sporno vprašanje, ki zadeva razmerje med otroškim delom in izobrazbo. V revnih družinah so otroci najpogosteje »vzeti ven« iz šolskega sistema, saj jim je prioriteta boj za preživetje. Četudi je želja staršev, da se njihov otrok izobražuje, si tega finančno ne morejo privoščiti in tukaj se pojavi »začarani krog revščine« (Hilowitz et al., 2004, str. 77).

V revnih državah, kjer je zaslužek otrok potreben, se v veliki meri starši odločajo o usodi otrok. Od njih je odvisno, ali se bodo otroci šolali ali hodili na delo. Pričakovanja staršev so, da bodo otroci skrbeli za njih. Starši revnih gospodinjstev so mnenja, da delajo v korist otroka, ko jih spodbujajo k delu. Tukaj prevlada tudi razlika med spoloma. Razumljivo je, da so punce tiste, ki se bodo poročile in je njihova prihodnost biti gospodinja. V teh primerih je usoda otrok začrtana že ob rojstvu, kar pomeni, da so prikrajšani za izobrazbo in dostojno življenje (Hilowitz et al., 2004, str. 97).

1.3.1 Povezanost z družino

Med družino in otrokom se ustvari čustvena vez, ki vseskozi vpliva na njegovo uvajanje v socialno življenje in stik z zunanjim svetom. Velika večina otrok začne z delom doma preden se poda drugam. Njihova pomoč se kaže pri hišnih opravilih, na obdelovalnih površinah. Tako si pridobijo prve delovne izkušnje. Takšni primeri so najpogostejši v ruralnih družinah. Deloma so otroci primorani delati doma zaradi revščine, v mnogih družbah pa je delo otrok odraz kulture. Prepričanja družbe so, da je delo otrok nekaj naravnega in da vodi v dobro vzgojo, ki otroku pomaga, da se nauči odgovornosti in odraste v zrelo osebnost. Taktika družine je, da otrok začne z lažjimi opravili, kot je delo na polju in kasneje preide na težja dela. Tukaj se pojavi problem določitve meje med otroškim delom, ki je še sprejemljivo in

delom, ki začne ogrožati dobrobit otroka, njegovo zdravje, varnost in izobraževanje (Hilowitz et al., 2004, str. 80).

V nekaterih družbah je več kot tri četrtine delovno aktivnih otrok, ki so mladoletni in delajo kot neplačani družinski delavci. Ti otroci niso vedno iz revnih okrožij, ampak so raziskave pokazale, da gre za ogromne farme z veliko živine. Otroci iz ruralnih predelov so veliko prej seznanjeni z delom kot pa otroci urbanih predelov in njihovi starši niso preveč zaščitniški do njih. Izpostavljeni so tudi nevarnostim na delu, kot je uporaba različnih kmetijskih strojev (Hilowitz et al., 2004, str. 82).

1.3.2 Revščina

Razlikovati moramo med revnimi državami in revnimi gospodinjstvi. Revščina v državi je vsekakor vzrok in posledica otroškega dela. Pojavljata se dva razloga, zakaj imajo države z nižjimi prihodki več otroške delovne sile. Prvi razlog je, da obstaja v manj razvitih državah več gospodinjstev, ki so na robu preživetja in bodo izkoristila vse možne načine, da preživijo. Drugi razlog se kaže v socialnih in ekonomskih modelih, ki so naslednji (Martin & Tajgman, 2002, str. 25):

- starši otrokom raje privzgojijo kulturne vrednote, kot so delo, pri tem pa zanemarijo pomembnost izobraževanja;
- nižja produktivnost delavskega sistema; države z nižjim dohodkom na zaposlenega imajo nižjo produktivnost na zaposlenega in nižja produktivna delovna mesta, ki so kot nalašč primerna za otroke;
- slabše dostopen izobraževalni sistem; stroški za doseg visoko kvalitetne izobrazbe so previsoki in revne države si je ne morejo privoščiti.

Raziskava o otroškem delu je pokazala, da je BDP per capita močno povezan z otroškim delom, medtem ko z gospodinjiskim dohodkom ni, kar povzroča anomalije na trgu. To pomeni, da družinski dohodek ni odvisen od otrokove ponudbe dela na trgu. Ključno vlogo igrajo potencialni delodajalci. V primeru, da revne družine ne bi imele dostopa do njih, njihovi otroci ne bi delali. Raziskava je odprla novo področje imenovano otroška »nezaposlenost«. Ob tem si je pomembno zapomniti, da je to težava odraslih in ne otrok. Nezaposleni odrasli potrebujejo zaposlitev, nezaposleni otroci pa rabijo izobrazbo (Hilowitz et al., 2004, str. 85).

1.3.3 Ostali dejavniki

Poleg prej naštetih dejavnikov se pojavljajo še nekateri drugi razlogi za otroško delo. Delijo se na notranje in zunanje dejavnike. Notranji dejavniki se nanašajo na nesreče, ki se lahko pripetijo družini. Sem spada izguba enega od družinskih članov, bodisi zaradi ločitve staršev bodisi smrti v družini. Tudi bolezen lahko popolnoma onespobi družino. Pojavljajo se tudi druge prepreke, kot so odvisnost od alkohola, drog, zloraba v družini, spolna zloraba ali nasilje v družini. Če se starši ponovno poročijo, se otroci pogosto počutijo odrinjene oziroma

zapostavljene, kar vodi do slabega družinskega vzdušja oziroma razmer. Vse te okoliščine otroke običajno privedejo do prezgodnjega soočenja z delom, nekateri pa se celo odločijo zapustiti svoje domove. Različne študije so pokazale, da težke družinske razmere otroke »potisnejo« v delovno razmerje. Ena izmed študij, ki je bila izvršena v 3-eh turških mestih kaže, da je od 65-ih družin, s katerimi so opravili intervju, 28 družin takih, ki jih pesti bolezen v družini in so brez zdravstvenega in socialnega zavarovanja (Hilowitz et al., 2004, str. 87).

Zunanji dejavniki se kažejo kot vpliv družbe. V nekaterih državah družine, ki pošljejo svoje otroke na delo, pripadajo različnim manjšinam, verskim ali etničnim. Take družine so pogosto odrinjene iz populacije in so zaničevane. V to skupino spadajo tudi emigranti, ki imajo nizek status v družbi in rabijo več časa, da se uveljavijo in jih družba sprejme. Vsem tem skupinam je skupna revščina. V Evropi imamo primer otrok, ki so turške ali afriške narodnosti, v Sloveniji pa so znani Romi. V Kanadi so zaznamovani otroci azijske pripadnosti, v Braziliji pa so to otroci »domorodcev« (Hilowitz et al., 2004, str. 91).

V večih raziskavah se pojavlja tako imenovan zahrbtni »pull« dejavnik, kar pomeni, da ljudje stremijo za dobrinami oziroma denarjem, ki jim lahko nadomesti dobrine. Gre za nekakšno potrošniško željo. Ko starši pošljejo otroke na delo, povečajo družinske prihodke. S slednjimi lahko potem ugodijo svojim željam in željam otrok. Otroci si lahko privoščijo npr. lepa oblačila, igrače, TV ... Empirične raziskave so pokazale, da so fantje veliko bolj nagnjeni k zapravljanju v svojo korist, medtem ko punce prispevajo svoj zaslužen delež družini (Hilowitz et al., 2004, str. 91).

Ljudje, ki podležejo želji po akumulaciji dobrin in pohlepnosti, vzorec obnašanja prevzamejo od ljudi, ki so v njihovi okolici. Tem ljudem nakupovanje postane neka potreba oziroma simbol pripadnosti in statusa.

1.3.4 Ekonomski šoki

Obstajajo tudi drugi dejavniki, ki posledično povzročijo otroško delo, to so socialno-ekonomske spremembe ali ekonomski šoki. Kako jih predvideti in ublažiti? Medtem ko je dobrobit vsakega gospodinjstva pod vprašajem, nepredvidljiva, so ekonomski šoki statistično napovedani že prej. To je dobro, saj lahko že prej izvedemo preventivne ukrepe. Virus HIV je svetovno znan problem, ki razsaja in uničuje človeštvo. Vse več ljudi podleže tej bolezni. Če eden od staršev ali če oba zbolita, je otrok prisiljen služiti denar. S tem problemom se najbolj soočajo otroci v Afriki. Raziskave so pokazale, da je od 218-ih milijonov delovnih otrok 82 milijonov otrok ostalo vsaj brez enega starša. Krivec za otroško delo pa je v 85 % teh otrok virus HIV. Nekateri otroci v Afriki so prepuščeni sami sebi. »Glava družine« postanejo že v mladih letih. Do tega jih privede smrt staršev, izginotje staršev, izguba sorodnikov (Hilowitz et al., 2004, str. 108).

2 GLOBALIZACIJA IN MULTINACIONALNA PODJETJA

V današnjem času se vse pogosteje soočamo z besedo multinacionalna podjetja. Že sama beseda nam pove, da gre za velika podjetja, ki imajo svoje obrate razpršene po vsem svetu. Iz medijev nam je znano, da so multinacionalna podjetja največkrat obiskovalci držav v razvoju in manj razvitih držav. Le zakaj? Prioriteta vsakega multinacionalnega podjetja je maksimiranje profita, kamor običajno sodi tudi minimiziranje stroškov dela. V prej omenjenih državah je ta cilj mogoče izpeljati. S selitvijo svojih proizvodnih obratov in izkoriščanjem cenejših produkcijskih faktorjev, kot sta kapital in delo, taka podjetja predstavljajo velik vpliv na ekonomskem, političnem in kulturnem področju teh držav. V takih državah je zelo pomanjkljiva zakonodaja o varstvu in predpisih na delu, zato je to samo še en dodaten vzrok za širjenje multinacionalnih podjetij v te predele sveta.

2.1 Globalizacija in internacionalizacija

Definicije multinacionalnega podjetja ni mogoče opredeliti brez predhodne razlage pojmov globalizacije in internacionalizacije. Globalizacija je dokaj nov pojem. Po novejši OECD² publikaciji ga je prvič uporabil Levitt v svoji knjigi Globalizacija tržišč (v Svetličič, 1996, str. 71). Z njim je označil sodobne spremembe v mednarodnem gospodarstvu. Postopoma pa je termin globalizacije pričel zamenjevati besede, kot so soodvisnost, mednarodna integracija in internacionalizacija. Internacionalizacija se je pogosto uporabljala kot sinonim za geografsko širjenje ekonomskih aktivnosti preko nacionalnih meja. Pri globalizaciji pa gre tudi za funkcionalno integracijo geografsko razpršene ekonomske dejavnosti. Globalizacija je postala sinonim za liberalizacijo in večjo odprtost gospodarstev. Lahko jo predstavimo kot zmanjšanje segmentacije svetovnega trga in večanje odvisnosti nacionalnih trgov. To nadalje vodi v oblikovanje enotnega svetovnega trga (Kumar, 2001, str. 2). Globalizacija postaja vse večji izziv ne samo za podjetja, ampak tudi za njihovo nadaljnje udejstvovanje na mednarodnih trgih kot tudi za nacionalne države.

Nosilci globalizacije so globalna podjetja, ki bi jih lahko opredelili kot tista, praviloma velika podjetja, ki izpolnjujejo naslednje kriterije (Svetličič, 1996, str. 74):

- dober položaj na vseh strateško pomembnih trgih;
- globalna integracija in koordinacija poslovanja;
- prilagajanje preskrbe skladno z okoliščinami;
- proizvodnja izdelkov in storitev, ki so namenjeni tako svetovnemu trgu kot lokalnim tržiščem;
- nacionalnega porekla ni mogoče več jasno ugotoviti.

---

² OECD je kratica za Organizacijo za gospodarsko sodelovanje in razvoj. Gre za mednarodno medvladno organizacijo, ki združuje 32 gospodarsko najrazvitejših držav članic, med katerimi je od junija 2010 tudi Republika Slovenija.

Po Omanovi (v Svetličič, 1996, str. 74) ekonomski definiciji je globalizacija mikroekonomski proces pospešenega gibanja ekonomskih dobrot in slabosti preko nacionalnih in regionalnih ovir. Vključuje ljudi, izdelke in kapital. Proces poganjajo ekonomske sile, zblížujoč ekonomsko oddaljenost med narodi in ekonomsko suverenost s pomočjo pospešenih gibanj komercialnih dobrin izven nacionalnih in regionalnih meja.

Liberalizacija je velikokrat predstavljena kot temelj globalizacije, kar pomeni, da bi ob nadaljnjem omejevanju pretoka blaga, storitev in kapitala preko meja držav mednarodno sodelovanje ostalo omejeno (Saksida, 2002, str. 4). Globalizacija ponuja za podjetja priložnosti, ki so jih prva zaznala in izkoristila ravno multinacionalna podjetja. Prvi korak so storila s potezo izkoriščanja poceni delovne sile in surovin, ki so bila na voljo v manj razvitih državah in državah v razvoju, kjer so podjetja začela postavljati svoje proizvodne obrate.

Pogosto se dogaja, da posamezniki enačijo naslednje pojme globalizacija, globalizem, internacionalizacija, regionalizacija ali regionalizem. Slednje je potrebno ločiti med seboj. Pri globalizaciji gre za nekaj več, tako glede na obseg kot glede na vsebino in intenzivnost medsebojnega povezovanja, za kakovostne spremembe, medtem ko je treba pojem internacionalizacije razumeti bolj kot količinsko širjenje mednarodnega sodelovanja (Svetličič, 1996, str. 72). Internacionalizacija se v svoji najširši opredelitvi nanaša na vse oblike mednarodnega ekonomskega sodelovanja. Gre torej za širjenje ekonomskega delovanja med državami oziroma vključevanje v mednarodno menjavo in proizvodnjo (Trtnik, 1999, str. 7).

V času globalizacije postajajo mednarodni ekonomski odnosi vse bolj dinamični in spreminjajoči. Vse večja odprtost gospodarstev sili podjetja v ostrejšo konkurenco. Procesi globalizacije so spremenili mednarodne transakcije v 3-eh smereh (Trtnik, 1999, str. 36):

- naraščajoča mobilnost produkcijskih faktorjev povečuje možnost nastopanja podjetja v mednarodni menjavi; neposredne tuje investicije in strateške povezave so delno nadomestile klasično trgovino, ki je bila prevladujoča oblika mednarodnih transakcij;
- povečan pomen transakcij med posameznimi podjetji (investicije in strateške povezave), ki so nadomestile transakcije preko trga;
- povečana vloga nacionalnih vlad in mednarodnih režimov v urejanju mednarodne trgovine.

2.2 Multinacionalna podjetja

Vsako podjetje sprva deluje na nacionalni ravni. Ko se pojavi potreba po širjenju proizvodnje na tuje trge, se posledično pojavi potreba po ustanovitvi enote za delovanje podružnice ali odvisnega podjetja, s čimer se poslovanje v tujini olajša. Domače oziroma matično podjetje postane multinacionalno podjetje ali korporacija. Gre za podjetja z veliko močjo in veliko proizvodnimi viri. Zaradi svoje velikosti morajo imeti podjetja izdelan učinkovit način nadzora. Multinacionalna podjetja zaposlujejo najbolj učinkovito kombinacijo resursov, s

čimer dosegajo minimalne stroške dela, najnižje stroške za kupce in najvišje možne dobičke za delničarje podjetja (Zupanič, 2001, str. 486).

Leta 1960 je Lilenthal (v Glas, 1996, str. 6) opredelil multinacionalno podjetje kot podjetje, ki ima neposredne naložbe v vsaj eni tuji državi. Management podjetja, ki je v centrali, je odgovoren za dejavnosti v tujini. Samo podjetje pa deluje kot celota, kar pomeni, da maksimizira dobiček na račun posameznih delov (podružnic), ki lahko beležijo izgubo, če je to v interesu celotnega multinacionalnega podjetja.

Razlogi, ki peljejo podjetja v odločitev širjenja proizvodnje preko meja (Glas, 1996, str. 10):

- nižji transportni stroški zaradi bližine trga;
- izognitev carinskim in drugim uvožno/izvoznim oviram, saj proizvod z vzpostavitvijo produkcije v državi postane domači proizvod;
- ustrežnejša prostorska alokacija virov in tako zmanjšanje (minimiziranje stroškov);
- izkoriščanje ugodnih davčnih olajšav za investicije in zaposlovanje, ki so v državah v razvoju del ukrepov razvojne politike;
- izognitev strogim predpisom v razvitih državah z izkoriščanjem ohlapnejših v državah v razvoju (ekološki predpisi, predpisi o varnosti pri delu ...).

V uvodu tega poglavja smo omenili, da je multinacionalno podjetje poseben primer podjetja, ki ima svoje obrate razpršene v različnih državah. Obrati med seboj delujejo povezano s tokovi vmesnih produktov (Buckley & Casson, 2002, str. 36). Multinacionalna podjetja iščejo nepopolne trge, kjer lahko izkoriščajo tržne nepopolnosti držav in si s tem maksimirajo profit. Ko so trgi vmesnih produktov nepopolni, imajo multinacionalna podjetja možnost, da se jim izognejo. To izpeljejo z internalizacijo trga, kar pomeni, da strnejo vse faze poslovnega procesa. To dejanje povzroči oziroma omogoči nastanek multinacionalnega podjetja (Buckley & Casson, 2002, str. 33).

Multinacionalna podjetja igrajo pomembno vlogo in zavzemajo večinski delež v svetovnem investiranju. Pri investiranju v tujino gre predvsem za kombinacijo lokacijskega z drugimi dejavniki, ki vodijo k minimiziranju stroškov na enoto proizvoda in maksimiranju dolgoročnega dobička multinacionalnega podjetja.

Z razpršitvijo proizvodnje v več držav imajo multinacionalna podjetja večjo moč v odnosu do delavcev v posameznih državah, saj lahko akcije sindikatov izigrajo s prenosom produkcije v podružnico v drugi državi. Multinacionalna podjetja izkoriščajo poceni delovno silo, saj se ta zaradi groženj boji, da ostane brez dela. Zatorej je pripravljena delati za nižje dohodke. Zaradi centraliziranosti odločanja multinacionalnega podjetja tudi niso naklonjena sodelovanju delavcev v upravljanju posameznega podjetja (podružnice) (Glas, 1996, str. 36).

S selitvijo proizvodnje v države v razvoju multinacionalke prinašajo svoj način poslovanja in način življenja razvitih držav, s čimer ustvarjajo ekonomske in družbene motnje. Mnoge manj razvite države v multinacionalnih podjetjih vidijo posebitev nekdanjega

izkoriščevalskega kolonializma. Nemalokrat multinacionalna podjetja nimajo ničesar opraviti z nekaterimi problemi držav v razvoju, a so lahko kljub temu tarča nasprotovanja javnosti (Glas, 1996, str. 52).

2.3 Poslovni model multinacionalk

Vsako podjetje oblikuje svoj poslovni model, ki mu služi kot neka »skica« pri poslovanju. V nadaljevanju bo definiran pojem poslovnega modela, poglavje pa je predvsem namenjeno opisu poslovnega modela multinacionalk. Eden poglavitnih vzrokov širjenja proizvodnje multinacionalk v nerazvite države je strošek dela in ta bo nazorno prikazan s poslovnim modelom multinacionalk.

Z besedo model običajno prikažemo, kako kaj deluje. Isti koncept je uporabljen pri poslovnem modelu. Poslovni model nam pokaže, kako podjetje deluje s svojimi aktivnostmi, prodajanjem, kupovanjem dobrin ali storitev, z namenom zaslužiti dobiček. Ta definicija s prodajanjem in kupovanjem ne obsega vseh lastnosti poslovnega modela, zato jo je potrebno razširiti. Izraz, ki bi natančneje opisoval poslovni model, je na splošno delovanje podjetja ali poslovna logika podjetja. Poslovna logika podjetja predstavlja razumevanje načina, kaj podjetje ponuja, komu ponuja in kako lahko to doseže (Osterwalder & Pigneur, 2010, str. 14). Vsaka poslovna priložnost se odrazi v poslovnem modelu. Poslovni model mora definirati idejo in strategijo, kako tržiti izdelke ali storitve, ki so predmet poslovne priložnosti. »Poslovni model je celovito zaključen model, ki opisuje ciljni trg, definira in diferencira ponudbo podjetja, definira aktivnosti, ki jih mora podjetje izvajati znotraj in z zunanjimi izvajalci, razporeja in določa potrebne vire, način dostopa na tržišče, definira koristi kupca in prinaša dobiček. To je celovit sistem za dostavo neke vrednosti v obliki produktov ali storitev do kupcev, ki prinašajo dobiček.« (Osterwalder & Pigneur, 2010, str. 16). Lahko rečemo, da poslovni model definira način, kako proizvajati dobiček z jasno definiranim položajem produkta v vrednostni verigi. Odgovoriti mora na 3 osnovna vprašanja, kdo plača, koliko in kako pogosto. V vsakem poslovnem modelu morajo biti zajeti sledeči koncepti: vloga in poslanstvo, elementi poslovnega modela, vizija in strategija podjetja, tržna strateška politika, relacije in povezave ter modeli delovanja in obnašanja na trgu.

Mednarodna strategija v multinacionalnem podjetju je opredeljena z dvema razsežnostima. Prva je konfiguracija aktivnosti podjetja, ki zajema lokacije obratov in enot podjetja. Gre za geografsko razpršenost vseh poslovnih funkcij, tako proizvodnje kot tudi trženja, prodaje in razvoja. Druga dimenzija pa je medsebojna koordinacija izvajalnih aktivnosti v različnih državah. Ključno vprašanje pri izbiri mednarodne strategije je, s kakšno kombinacijo konfiguracije in koordinacije aktivnosti dosegati konkurenčno prednost.

Tabela 3: Strateške alternative v globalnih panogah

ŠIRINA SEGMENTOV		
MNOGO SEGMENTOV	1. Vodenje v stroških ali diferenciacija	2. Zaščiteni trgi
NEKAJ SEGMENTOV	3. Globalna segmentacija	4. Nacionalna odzivnost
	GLOBALNA STRATEGIJA	STRATEGIJA USMERJENA NA DRŽAVO

Vir: D. Pučko, Strateško upravljanje, 1999, str. 199.

Iz tabele 3 je razvidno, da obstajajo 4-je osnovni tipi mednarodnih strategij. Podjetje strategije usmerja glede na širino segmentov ali pa glede na usmerjanje na globalne trge oziroma usmerjanje v posamezno državo. Na globalnih trgih lahko podjetje pri širokem segmentu vodi v cenovni učinkovitosti ali pa proizvode (storitve) diferencira globalno. Pri majhni širini segmentov pa poteka globalna segmentacija. Nasprotno pa se lahko podjetje usmeri na manjše trge. Pri zaščiteneh trgih podjetja običajno posegajo po neposrednih tujih investicijah, torej odvisnih podjetjih v državah. Podjetja lahko v skladu z nacionalno odzivnostjo prilagajajo proizvode posameznim manjšim trgov, kot je prilagajanje proizvodov posameznim državam (Pučko, 1999, str. 195).

Vizija povezuje in odraža dolgoročne interese pomembnih udeležencev organizacije. Je konkretna podoba prihodnosti, ki je dovolj blizu, da se zdi uresničljiva in dovolj oddaljena, da navdušuje udeležence v organizaciji. Organizaciji daje skupno usmeritev. Dobra je le tista vizija, ki jo prostovoljno osvoji, vzame za svojo večina vplivnih udeležencev, zlasti sodelavci organizacije (Tavčar, 2002, str. 80). Vizijo lahko opredelimo tudi kot videnje vrhnjega managementa, kakšno organizacijo si želi oblikovati. Vizija predstavlja, kam želi organizacija priti v prihodnosti, v kolikor bo šlo vse po najboljšem scenariju (Schuler & Jackson, 2006, str. 65). Pri snovanju strategije uporabljajo multinacionalna podjetja številne skupne tehnike. Snovanje strategije sestavljajo procesi, pri katerih managerji izbirajo strategijo, ki bo zagotavljala uspešno poslovanje podjetja v prihodnje.

2.4 Primeri izkoriščanja otroške delovne sile v multinacionalkah

Namen poglavja je prikazati konkretne primere otroškega dela v multinacionalkah po vsem svetu. Zgodovina delovanja teh multinacionalk priča o marsikaterih nepravilnostih in nemoralnem obnašanju vodstva do delavcev. Še preden pa se osredotočimo na to, pa moramo definirati pojem »sweatshop«. ILO opredeljuje »sweatshop« kot vsako delovno okolje, ki se šteje za nesprejemljivo, težko ali nevarno, zlasti če to okolje primerjamo s tistim iz razvitih

držav, z visokimi standardi bivanja. Gre za delovna mesta, kjer pravice delavcev niso spoštovane. Ti »sweatshopi« lahko obstajajo v katerikoli državi. To je delovno okolje, v katerem delavci pogosto delajo dlje, za zelo nizko plačo, ne glede na zakone o obveznostih plačila nadurnega dela ali minimalne plače. Tukaj so kršeni tudi zakoni o preprečevanju otroškega dela. Ameriška vlada Accountability Office opredeljuje »sweatshop« kot delodajalca, ki krši več zveznih ali državnih predpisov delovne zakonodaje, ki ureja minimalno plačo in nadurno delo, delo otrok, varnost in zdravje delavca.

2.4.1 Podjetje Apple

Svetovno znana multinacionalka v svetu, ki izdeluje prenosne računalnike, iPode, iPade, telekomunikacijske aparate ..., se je znašla na rumenih straneh časopisov. Različni mediji so poročali o izkoriščanju in zlorabi delavcev v izredno slabih delovnih pogojih. Največ njihovih produktov je proizvedenih na Kitajskem, svoje proizvodne obrate pa imajo tudi v Tajvanu, Singapurju, na Filipinih, v Maleziji, na Tajskem, Češkem in v ZDA. Pereči problem se je pojavil na Kitajskem, saj je bil v letu 2010 zabeležen podatek, da je vsaj 91 otrok starih pod 16 let, ki delajo v tovarnah, katere oskrbujejo podjetje Apple s proizvodi. Podjetje je to dejanje sicer priznalo, vendar ni hotelo imenovati teh proizvodnih obratov. Na Kitajskem je minimalna dovoljena starost otrok, ki lahko delajo, 16 let. V primerjavi s prejšnjim letom se je število odkritih primerov povečalo za 66 (Moore, 2010). Odkrili so tudi preko 50 tovarn, ki izdelujejo Appleve izdelke, v katerih so delavci delali več kot 60 ur na teden, kar pomeni, da so kršili zakon. Zakon namreč dovoljuje največ 60 opravljenih ur dela na teden. V najmanj 24-ih tovarnah pa so prišli do spoznanja, da delavci delajo za nižjo plačo kot znaša minimalna plača. Le 61 % Applevih tovarn sledi in upošteva varnostne predpise na delovnem mestu in le 57 % ima dovoljenja za izvajanje del. Ostale tovarne ne dosegajo določil, ki zadevajo okoljevarstvene predpise (Vanhemert, 2010).

V istem letu je prišla na dan informacija, da je bilo v tovarnah, ki oskrbujejo Apple in Nokio odkritih 62 primerov delavcev zastrupljenih z n-heksanom. Gre za strupeno kemikalijo, ki lahko povzroči mišično degeneracijo in zamegljenost vida. Apple se takrat ni odzval na kritike. Skoraj vsi poškodovani delavci so se vrnili na svoja delovna mesta, nekaj pa jih je tudi ostalo v bolnišnici. Predstavniki Appleja so hoteli olepšati situacijo in ohraniti ugled podjetja tako, da je rekel, da je n-hexane običajna surovina v tehnološki industriji in da je bil glavni razlog za zastupitev delavcev v neprezračevanju prostorov (Wilhelm, 2010).

Podjetje Foxconn v Taivanu je eden največjih ponudnikov Applevih proizvodov. Tam se je leta 2009 zgodila velika tragedija. 25-letni Sun Danyong, ki je bil univerzitetno izobražen fant, je imel svoje delovno mesto v logističnem sektorju. Nekega dne je izginil prototip. Po temeljiti raziskavi je varnostno osebje Foxconna obsodilo fanta za krivega. Sun je iz obupa skočil iz 12-ega nadstropja in storil samomor. Podjetje Foxconn je znano, da z zaposlenimi ravna zelo grdo, njihovo vodstvo pa je »nečloveško in napadalno«, ki negira vsakršne človeške pravice (Moore, 2010). Odgovor podjetja Apple na vse kritike in obtožbe je bil, da so delovni pogoji v »sweatshopih« povprečni. Priznal je tudi, da je od 102-eh vsaj 55

proizvodnih obratov, ki popolnoma ignorirajo njihova pravila, ki velijo, da ne sme nihče od delavcev delati več kot 60 ur na teden.

Raziskava je pokazala, da je le 65 % delavcev, ki so deležni poštene plače in ugodnosti. V 24-ih obratih, ki jih je ustanovil Apple, pa zaposleni ne zaslužijo niti minimalne kitajske plače, ki znaša 800 yuanov (76 dolarjev) na mesec. Regulativom, ki preprečujejo poškodbe na delu, sledi le 61 % obratov, 57-im % pa je dovoljeno obratovanje zaradi upoštevanja pravil o delovnih razmerah.

Leta 2011 je Apple sklenil uvesti temeljite ukrepe na področju varovanja zaposlenih in preprečevanju otroškega dela. Poročilo daje velik poudarek zmanjševanju otroškega dela, in sicer na osnovi spodbujanja otrok k izobraževanju, vračanje le-teh v izobraževalne ustanove. Apple je pripravljen kriti stroške izobraževanja, dokler otroci ne dosežejo 16 let.

2.4.2 Nike

Veliko multinacionalnih podjetij po širnem svetu se izogiba lastni proizvodnji in se raje odloča za sklepanje pogodb z državami v nerazvitih območjih. Gre za države, katerih zakonodaja sicer ščiti otroke pred izkoriščanjem na delovnih mestih ter suženjstvu, vendar vlada izvaja z zanemarljivo omembo vredne, ukrepe. Takšnih trikov se poslužujejo tudi podjetja, kot so Nike, Reebok, Adidas, Puma, Hi-Tec in mnogo ostalih drugih podjetij, ki nas oskrbujejo s športnimi rekviziti. Omenjena podjetja so osredotočena le na lastno oglaševanje, razvijanje proizvodov in distribucijo, medtem ko države tretjega sveta njihove proizvode izdelujejo. Osredotočili smo se na podjetje Nike, ki je vodilno v svetu v tej panogi.

Nike ima svoje obrate razširjene v Vietnamu, na Kitajskem, v Indoneziji, Pakistanu, Bangladešu in Indiji. Taktika podjetja Nike je bila skrbno načrtovana že od samega začetka. Vstopili so v nerazvite azijske države z namenom odpreti proizvodne obrate oziroma izkoristiti že tam obstoječe proizvodne obrate lokalnih podjetij. Izbira Pakistana je bila dolgoročno načrtovana strategija in še danes je tam proizvedenih največ Nikovih proizvodov. Naslednja poteza podjetja Nike je bila sklenitev pogodb o podizvajalstvu z lokalnimi podjetji. Lokalno podjetje je moralo v času proizvodnje upoštevati vsa mednarodna pravila in regulative s strani podjetja Nike. Slednji pa je moral proizvodnjo lokalnega podjetja nadzirati in slediti tem pravilom ter v primeru nepravilnosti ukrepati. V resnici temu ni bilo tako, saj so bili interesi obeh strani minimiziranje stroškov in čim večji izkupiček dobička. Njihov cilj je bil doseči čim večjo maržo glede na stroške delavcev. Čeprav je imela država vzpostavljene standarde in regulative, jih nihče ni upošteval, še manj pa nadzoroval. Nike je vse te državne nepravilnosti s pridom izkoristil. Uveljavljena praksa o izkoriščanju otrok ni bila preganjana, vse dokler se niso odzvale pristojne organizacije, ki so začele nadzorovati njihovo izvajanje. V tem primeru se je Nike izmuznil. Ustavil je proizvodnjo v državi ter jo preselil v drugo državo, kjer takih pritiskov še ni bilo. V primeru obtožb s strani javnosti se je Nike zagovarjal, da ni neposredno kriv za izkoriščanje otroške delovne sile, ampak so kriva lokalna podjetja. Nike si je zagotovil, da ni glavni kupec pri teh podizvajalcih in da ima

posledično omejene pravice pri narekovanju načina dela. Lokalna podjetja sama zaposlujejo in organizirajo proizvodnjo, Nike le podeljuje licence lastnikom lokalnih podjetij. To so bili izgovori, s katerimi si je Nike hotel ohraniti dobro ime (Azam, 1999).

Kolumnist Stephen Chapman (Azam, 1999) se je spustil v diskusijo za časopisno hišo Libertarian in zapisal: »Toda zakaj je otroško delo v revnih državah označeno kot brezvestno dejanje? BDP per capita Pakistana znaša 1.900 dolarjev na leto, kar pomeni, da oseba na dan zasluži le 5 dolarjev. Tradicija kulture v Pakistanu je, da mora zaslužek ene osebe nahraniti 10 lačnih ust. Ali gre za kriminalno dejanje, če starši prostovoljno pošiljajo otroke na taka delovna mesta? Ali je kruto, če jim podjetje Nike ponuja rešitev«. Če prištejemo še visok % inflacije, nam je jasno, da so ljudje za svoje preživetje prisiljeni marsikaj pretrpeti. Stephen Chapman je mnenja, da je najboljša rešitev ukinitve oziroma zmanjšanja otroškega dela, da se poveča povpraševanje po izdelkih, ki jih izdelujejo otroci. To bi posledično povečalo ponudbo na trgu, proizvodnja bi narasla, zaslužek bi se povečal, kar bi privedlo do tega, da bi narod prečkal mejo revščine in živel dostojno življenje.

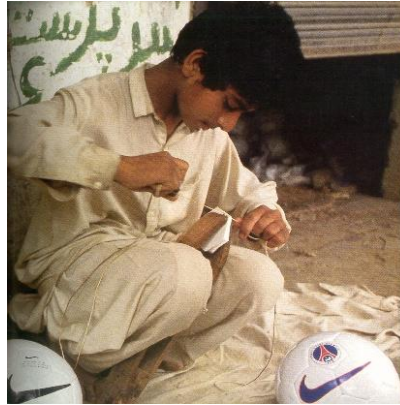
Zelo znana provinca v Pakistanu, imenovana Sialkot, je pomembno središče, kjer proizvajajo produkte za izvoz na mednarodne trge, še posebej pa je osredotočena na proizvodnjo športnih proizvodov. V letu 1994 je provinca prispevala Pakistanskemu gospodarstvu za 385 milijonov dolarjev prometa in se s tem zapisala kot svetovno znano središče proizvodnje športnih proizvodov. Na leto proizvedejo okrog 30 milijonov žog, pri tem procesu pa sodeluje 7.000 otrok. Če se osredotočimo na temo diplomskega dela, moramo omeniti, da so že pred nekaj leti mediji poročali o izkoriščanju otroške delovne sile prav v Sialkotu. Čeprav so v Pakistanu uvedli zakone, ki ščitijo otroke pred izkoriščanjem, vlada ne pokaže pretirane volje do izvajanja ukrepov v tej smeri. Vlada vlaga premalo denarnih sredstev v izobraževanje. Podatki kažejo, da za izobraževanje porabijo le 3 % domače proizvodnje, medtem ko za vojsko namenijo 10-krat več. Vsi ti podatki nam pomagajo razumeti situacijo v Pakistanu (Azam, 1999). Po podatkih ILO na podlagi ene izmed raziskav so prišli na dan naslednji podatki. V provinci Sialkot je zaposlenih okrog 5.800 otrok, od tega je 89 % otrok, ki ves svoj čas posvetijo delu in 11 % otrok, ki se ob delu še izobražujejo. Otroci delajo v povprečju 9 ur na dan, njihov mesečni zaslužek pa znaša med 780 Rp (rupija) in 1.733 Rp, odvisno od starosti in izkušenj. Projektni menedžer ILO Muhammad Binyamin je zaupal novinarju, da večina (56,7 %) otrok raje hodi v šolo kot pa dela. Psihično zdravje otrok, ki delajo, je resno ogroženo, saj delajo v groznih pogojih, poleg tega pa jim tudi primanjkuje spanca. Posledice pa občutijo tudi starši, saj se poleg revščine, ki jih pesti, obremenjujejo tudi z načinom življenja svojih otrok (Italiana, 2006).

Če se odločimo za nakup npr. nove nogometne žoge, obstaja velika verjetnost, da je bil ta produkt delo otroških rok. Skoraj polovica vseh nogometnih žog, ki nam jih ponuja tržišče, je izdelanih v Pakistanu. Vse te žoge so del procesa v proizvodnji, v katerega je vključeno otroško delo. Več kot 200 otrok, starih 4 ali 5 let, je del proizvodnega procesa, ki se izvaja v azijskih državah, kot so Indija, Pakistan, Bangladeš in Indonezija (Azam, 1999).

Prve težave so se začele za podjetje Nike v juniju 1996, ko je časopisna hiša Life magazine objavila članek o otroškem delu v Pakistanu. Takrat so se zavedli, da so v resnih težavah. V članku je bila nazorno prikazana slika 12-letnega Tariqa, ki je bil obkrožen s polproizvodi nogometnih žog. Na Sliki 3 je prikazana slika dečka.

Slika 3: Deček Tariq, ki šiva žogo

Vir: S. H. Schanberg, On the playgrounds of America, Every Kid's Goal is to Score: In Pakistan, Where children stitch soccer balls for Six Cents an hour, the goals is to Survive, 1996, str. 38.

V skladišču, ki je bilo kot nekakšna tovarna, je po cele dneve šival žoge in zaslužil le pičlih 60 centov na žogo. Včasih je žogo šival cel dan, na dan pa je mogoče sešiti največ 3 žoge. Ko je javnost videla to sliko, se je v njih prebudila potrošniška zavest. V Kanadi in ZDA so ljudje stopili pred trgovine, obložene z Nikovimi proizvodi in protestirali s fotografijo Tariqa v rokah. Nike se na to situacijo ni odzval korektno, saj se ni niti posvetoval s svojo pogodbeno stranko niti izvedel preiskave, kar bi bilo primerno in moralno. Odgovor vodstva podjetja je bil, da je to že večletna, splošna praksa v tem delu sveta. S to izjavo so samo potrdili svoje neetične namene, ko so preselili proizvodnjo v Azijo. Vstop Nika na pakistansko tržišče je bila dolgoročna strategija podjetja. Na trg so stopili zavestno, zavedajoč se problema izkoriščanja otroške delovne sile. Bili so seznanjeni z vsemi okoliščinami in tudi sami posegli po otroški delovni sili s ciljem čim večjega zaslužka.

Nike je bil poleg nizkega plačevanja delavcev obtožen tudi neetičnega ravnanja z delavci v Vietnamu³. V »Nike townu«, tako je namreč poimenovan Vietnam, dela okrog 25.000 delavcev, med njimi je največ žensk in otrok. Na uro zaslužijo le 20 centov, delajo pa po 70 ur na teden. Povprečna malica oziroma kosilo znaša 2 dolarja na dan, tako da si le redkokdo privoščijo obrok. V prvih 3-eh mesecih zaposlitve zaslužek znaša 37 dolarjev na mesec, kar je pod pragom minimalne plače, ki znaša 45 dolarjev na mesec. Razmere v delovnem okolju so nečloveške, nezdrave in neznosne. Cel dan vdihavajo hlape lepila, prah, nimajo urejenega zdravstvenega zavarovanja. Poleg nevarnih okoliščin pa so deležni tudi fizičnih napadov ter žaljenja zaradi nizke produktivnosti in neučinkovitosti (Fabrics, 2005).

---

³ Njihovi nadzorniki v obratih so jim dovoljevali le en izhod na stranišče in le dva kozarca vode. Deležni so bili tudi verbalnega zmerjanja, spolnega nadlegovanja in telesnega kaznovanja.

Pakistanska organizacija za človekove pravice ocenjuje, da je 11 milijonov otrok, starih pod 14 let, ki morajo delati po 6 dni na teden, 9–10 ur na dan, v nemogočih razmerah. Otroci predstavljajo kar četrtino državne delovne sile. V povprečju začnejo delati že pri 7-ih letih, po nekaterih virih pa že veliko prej. Starši svoje otroke prepustijo rokam lastnikov tovarn in ti potem razpolagajo z njihovo svobodo. Njihova pravica je, da lahko otroka prodajo drugemu lastniku, pri tem pa so deležni nekakšne odkupnine. Odkupnino plača nov lastnik. Če pa je želja staršev svoboda otroka, potem morajo sami plačati znesek, ki znaša 150–180 dolarjev. V Pakistanu tej odkupnini rečejo peshgi. Gre za dolg, ki ga vsak delavec dolguje svojemu lastniku in ga obvezuje k njemu. Lastnik namreč vnaprej izplača določeno vsoto delavcu ali njegovi družini, delavec pa mu mora služiti vse dokler ne poplača celotnega dolga. V primeru smrti delavca breme pade na njegovo družino, kar se pogosto prenaša iz roda v rod, saj gre za izjemno visok znesek za takojšnje razmere. Ta sistem dolžniškega dela je v Pakistanu prepovedan že od leta 1988, vendar se ta praksa še vedno uveljavlja v panogah opekarstva, tapetništva, kmetijstva, ribolova, obutvene industrije ... (Azam, 1999). V Pakistanu živi okrog 40 milijonov otrok v starostnem razredu 5–14 let. Zvezni urad za statistiko je leta 2010 objavil rezultate raziskave, ki jo je izvedel IPEC (Mednarodni program za preprečevanje otroškega dela). V raziskavi so prišli do ugotovitve, da v Pakistanu dela 3,8 milijonov otrok v prej omenjenem starostnem razredu, od tega je polovica otrok delovno aktivnih v starostnem razredu 5–9 let. Poleg tega dela 2,7 milijonov otrok v kmetijskem sektorju (Rizvan, 2011).

2.4.3 McDonald's

Svetovno znana veriga restavracij s »hitro hrano« se tudi ne more pohvaliti z moralnim obnašanjem zaposlovanja delovne sile. V svoji ponudbi nudijo poleg hrane tudi igračke, ki si jih lahko prislužimo z nakupom otroškega menija. Otroke razveseljujejo s svetovno znanimi znamkami igračk, kot so Snoopy, Winnie the Pooh in Hello Kitty.

Tako kot prej omenjena podjetja se tudi McDonald's poslužuje »sweatshopov« na južnem Kitajskem, v katerih se otroci nelegalno borijo za svoj obstanek. Okrog 400 otrok, starih 14 in 15 let dela po 16 ur na dan, pri tem pa zaslužijo 1,5 yuanov na uro, kolikor znaša en obrok v McDonald'su v Hong Kongu. Njihovo delo je pakiranje igračk. O teh podatkih je poročal časopis *The Sunday Morning* (McDonald's Boycott Sough, 2000).

Najbolj odmevna provinca na Kitajskem se imenuje Shenzhen. Mediji so leta 2000 poročali o izredno neverjetnih dogodkih, ki so se tam dogajali. Delavci v »sweatshopih« so morali spati na lesenih posteljah brez vzmetnic, v sobi velikosti 18–27 kvadratnih metrov pa jih je bilo skupaj 16. Med njimi so bili tudi otroci. Otroci so se velikokrat posluževali tuje identitete, da so lahko tam opravljali delo. Na primer Ma Bei, 16-letna deklica iz mesta Guizhou, si je sposodila identiteto starejše sestre, povedala pa je tudi, da je njena sestra isto storila pred leti. Dekle z imenom An Luping je 14-letnica, ki je prevzela identiteto 17-letne prijateljice. Takšnih poročanj je bilo veliko, razlog pa je bil vedno isti – revščina družin. Lažni dokumenti so bili pogoj, da jih je podjetje zaposlilo, v našem primeru podjetje City Toys

Ltd., v slovenskem prevodu »mesto igrač«. Podjetje City Toys Ltd. je bila podružnica podjetja Pleasure Tech Holdings Ltd. v Hong Kongu, slednji pa je imel podpisano pogodbo z McDonald'sovim ponudnikom Simonom Marketing Ltd., v omenjenem mestu (McDonald's employing child labor to produce toys, 2000).

Podjetje McDonald's se je zagovarjalo, da ima strogo določena delovna pravila in pravila, ki ščitijo otroško delovno silo. Uvajali so tudi poostren nadzor nad njihovimi ponudniki. Sodelovali so s podjetjem Societe Generale de Surveillance (kratica SGS), ki je izvajalo nenapovedane obiske v podjetjih. Oktobra 2000 je SGS odkril pri podjetju City Toys Ltd. nepravilnosti glede zaposlovanja. Walt Riker, predstavnik za stike z javnostjo kooperacije McDonald's, je takoj stopil v bran in dejal, da bodo izvedli temeljito preiskavo. Podjetje City Toys Ltd. je bilo obtoženo zaposlovanja otrok z lažno identiteto. McDonald'sov predstavnik je s poudarkom izjavil, da bodo v primeru neupoštevanja njihovih pravil prekinili sodelovanje s svojimi ponudniki. Na drugi strani se je direktor City Toysa, Jack Lau Kim-hung, zagovarjal, da ni ničesar vedel v zvezi z zaposlovanjem na osnovi lažnih dokumentov ter da bo izvedel preiskavo. Predstavnica podjetja Simon Marketing, Vivian Foo, pa je zatrjevala, da so s podjetjem McDonald's popolnoma usklajeni, kar se tiče pravil in da izvajajo delo po regulativih McDonald'sa (McDonald's Uses Sweatshop, 2000).

Vse te izjave so bile kontradiktorne preiskovalni zvezi The Christian Industrial Committee iz Hong Konga. Podjetje so obiskali z namenom, da se поблиže seznanijo s situacijo. Opravili so razgovore z otroci in ugotovili, da vsi prihajajo iz dveh šol v mestu Gaozhou, province Guagdond, saj je vodstvo podjetja imelo z njimi dobro povezavo. Julija 2000 je tam delalo okrog 160 otrok, ki so opravljali počitniško delo. Zveza je po večkratnih obiskih prišla do ugotovitve, da City Toys zaposluje okrog 400 mladoletnih otrok, kar je predstavljalo 20 % celotne delovne sile. Bili so tudi prepričani, da je podjetje bilo soočeno z njihovo starostjo, saj večina otrok ni mogla skriti svojega mladega videza (McDonald's employing child labour to produce toys, 2000).

Vsa ta nemoralna dejanja so dala povod »zelenim aktivistom« in delavcem, da so organizirali široko področni bojkot proti McDonald'su. O tem so poročali 28. avgusta 2000 v časopisu The Sunday Morning Post. Več kot 20 protestnikov je delilo letake in pozvalo še širšo javnost k sodelovanju. Aktivistična skupina, imenovana Star Ferry Pier, iz mesta Tsim Sha Tsui se je zbrala pred eno izmed zelo produktivnih restavracij McDonald'sa v tem mestu. Prostovoljec se je oblekel v Ronalda McDonald'sa, v rokah pa je držal tabelo s sloganom »Oppose McDonald's worlwide exploitation«, kar v prevodu pomeni, da nasprotujejo McDonald'sovemu izkoriščanju v svetu. Po končanem bojkotu se je nekaj aktivistov opogumilo in na domu obiskalo še direktorja podjetja igrač Jacka Lau Kim-hung v Warwicku Road, Kowloon Tong. Preden je zaloputnil z vrati pred nosom novinarjev in fotografov, je izjavil, da on o tem ničesar ne ve. Svojim varnostnikom je zapovedal, naj odstranijo množico in zapahnejo vrata (McDonald's Boycott Sought, 2000).

Leta 2001 so v Veliki Britaniji v McDonald'sovi restavraciji v mestu Camberley odkrili 10 šoloobveznih otrok, starih 15 in 16 let, ki so tam delali sredi tedna v času pouka. V soboto so zalotili deklico, ki je delala 16 ur. Vsi so bili nelegalno zaposleni. Nihče od otrok ni imel delovnega dovoljenja. Podjetje je januarja 2001 dobilo pisni opomin o kršenju otrokovih pravic. Ker pa se ni držalo zakonov, je sledila v juniju istega leta kazen. Podjetje, ki je bilo lastnik franšize te restavracije, je moralo plačati 12.400 funtov kazni, potem ko je priznalo 20 obtožb nelegalnih primerov zaposlitve. Zakon namreč veleva, da otroci stari 15 in 16 let lahko delajo po 8 ur ob sobotah, in sicer v šoloobveznem času. Med tednom lahko opravljajo le dvournno delo, ki pa se mora končati do 7-ih zvečer. Obtožba je vrgla zelo slabo luč na multinacionalko. Ian Hart, predstavnik sveta za zaposlovanje otrok, je dejal, da je šlo za eno največjih obtožb zoper nelegalnemu zaposlovanju otroške delovne sile in da je sodišče uporabilo zelo močne ukrepe (Morris, 2001). Podjetje McDonald's je bilo skozi leta večkrat denarno kaznovano. Za primer navajamo lastnika McDonald'sove franšize v Baltimorju. Ta je moral plačati 30.500 dolarjev. Kazen si je prislužil zaradi nerednega plačevanja in kršenja otrokovih pravic. Takšnih primerov je veliko (Gail Hare, 2010).

2.4.4 H & M

29. junija 2006 je danski časopis poročal o izkoriščanju otroške delovne sile in plačevanju nizkih plač zaposlenim v Kambodži s strani podjetja H & M. Švedi so skoraj največji lastniki proizvodnih obratov podjetja H & M, le-ti pa so razpršeni v 22-ih državah in zaposlujejo okrog 50.000 ljudi. Podjetje ima trgovine nastanjene po celi Evropi, vključno z Dansko, Norveško, Švedsko in Nemčijo. Švedska pa si je izborila naziv drugega največjega trga, ki ga pokriva podjetje H & M (Holm, 2006).

Podjetje H & M ni prejelo kritik samo s strani danskega časopisa 3F, ampak je nanj vrgel slabo luč tudi švedski časopis Expressen. Novinarji tega časopisa so osebno obiskali tekstilno industrijo Goldframe v Kambodži, kjer 8.000 zaposlenih služi denar z izdelovanjem majic. Tam so odkrili marsikaj. Otroci stari 14 in 15 let naj bi delali v izjemno slabih pogojih, ki mejijo na suženjstvo. Deklice pri svojem delu zaslužijo 0,12 DKK (danskih kron) na majico, pri tem pa so nekatere tako preobremenjene, da se od utrujenosti zgrudijo. 18-letna Chia Thyda je švedskim novinarjem izjavila, da se je že večkrat zgrudila, saj je morala po več dni delati do poznih ur, pri tem pa je zaužila malo hrane. Ko govorimo o hrani, imamo v mislih le pest kuhanega riža, saj si kaj boljšega ne morejo privoščiti. Dodala je tudi, da zaposlene, ki padejo v nezavest, pošljejo v sobo za prvo pomoč, kjer jim vbrizgajo injekcijo, pri tem pa so zaposleni samoplačniki. V tem primeru so punce ob dnevni zaslužek. Ob vseh teh obtožbah, ki so privrele na dan, se je H & M odločil izvesti raziskavo v tekstilnih tovarnah. Obiskali so nadzorne ter zaposlene, vendar niso opazili ničesar spornega, je izjavila predstavnica za stike z javnostjo Katarina Kempere (Osborn, 2007).

2.4.5 Gap

Leta 2007 je prišlo na dan, da tudi svetovno znana veriga Gap, ki trguje z oblačili, izkorišča otroško delovno silo. V britanskem časopisu Sunday so poročali, kako 10-letni otroci šivajo oblačila v »sweatshopih« v New Delhi v Indiji. Novinar je citiral besede otroka, ki je dejal, da so ga starši prodali temu »sweatshopu« in da ga ne bodo izpustili, dokler ne bo s svojim delom odslužil plačila, ki so ga dobili starši zanj. Nekateri otroci so primorani 16 ur na dan ročno šivati oblačila, pri tem pa njihovo delo ni cenjeno in so plačani manj kot ostali delavci. Deček z imenom Jivaj je dal za časopis izjavo, da otroke, ki jokajo na delovnem mestu ali niso dovolj učinkoviti, kaznujejo. Kaznujejo pa jih tako, da jih tepejo z gumijasto cevjo ali pa jim stlačijo v usta z oljem namazano krpo. Novinarji in preiskovalci, ki so obiskali »zapuščene industrijske enote« v Indiji, so bili priča, v kakšnem okolju morajo delati otroci in ostali zaposleni. Gre za prostore, ki so polni umazanije in smradu, hodniki so poplavljeni zaradi zabitih odtokov v straniščih, kar pomeni, da iztrebki plavajo povsod. Ko so prišli v javnost ti grozoviti podatki, se je podjetje odzvalo. Izjavili so, da nikakor ne bodo dopustili, da bi se takšna situacija nadaljevala in da bi ljudje, še posebej otroci delali v takšnem delovnem okolju ter da bodo izvedli temeljito raziskavo. Dodali so še, da v primeru, če ugotovijo, da so obtožbe resnične, bodo takoj ustavili proizvodnjo in ne bodo dovolili, da bi prišla oblačila do trgovin, kjer se prodajajo (Gap pulls 'child labour' clothing, 2007).

31. decembra leta 2007 je policija izvedla racijo v enem izmed »sweatshopov« v Indiji, tovarna se nahaja v mestu Shahpur Jat. O dogodkih tega dne pa je poročala tudi medijska hiša CBC. 10-letnega fanta Rohita Gandhi so odpeljali iz tovarne in ga zaslišali. Povedal je, da dela že 3 mesece, vsak dan od 9-ih zjutraj do 8-ih zvečer, za kar pa ne dobi plačila. Racija je bila izvedena takoj naslednji dan, po objavi prej omenjenega članka v britanskem časopisu. Izvedli so 2 raciji, v ponedeljek so odpeljali na zaslihanje 14 otrok, v torek pa 28 otrok (Child Labour Used By Gap, Sweatshop Raid in India, 2007).

V tem poglavju smo poskušali opozoriti na napake in nepravilnosti, ki se dogajajo v multinacionalnih podjetjih. Seveda pa ne smemo poudarjati samo napak, ampak je potrebno tudi raziskati, koliko so podjetja pripravljena napake popraviti. V naslednjem poglavju, ki je namenjeno opisu organizacij, ki se borijo proti otroškemu delu, se bomo osredotočili na programe, ki jim nekatera podjetja sledijo, da preprečijo oziroma vsaj ublažijo otroško delo.

3 PREPREČEVANJE OTROŠKEGA DELA

Obstaja veliko organizacij, ki so v veliki meri pospešeno začele odpravljati oziroma zmanjševati izkoriščanje »otroške delovne sile« v multinacionalkah. Glavni akterji v boju proti otroškemu delu so vladne institucije; mednarodne organizacije: ILO, UNICEF (angl. *the United Childrens Fund*), UNESCO, Svetovna zdravstvena organizacija (angl. *World Health Organization*), Svetovna banka (angl. *World Bank*); delodajalci; delavski sindikati; nevladne organizacije (v nadaljevanju NGO); otroci s starši ter posamezniki.

Prvi korak do uresničitve tega cilja je določitev narave in razširjenosti problema v posameznih državah ali regijah. To se lahko doseže s temeljito raziskavo, ki bo privedla do potrebnih odgovorov. Politični organi in akterji programa za odstranjevanje otroškega dela potrebujejo statistične podatke (kvalitativne in kvantitativne narave), saj le-ti kazalci otroškega dela lahko upravičijo izdatke tega projekta oziroma programa, ki jim je v korist (Hilowitz et al., 2004, str. 168).

3.1 Vladne institucije

Vlade, parlamenti, ministrstva in ostale javne institucije so odločilni akterji v boju proti otroškemu delu. Sodelovanje med njimi je ključnega pomena za izoblikovanje jasne slike, ki kaže stanje posamezne države. Pomembno je tudi sodelovanje regionalne in lokalne vlade, saj le tako država lahko pridobi potrebne podatke raziskav in drugih poročevalskih komponent.⁴ Govorimo o specializiranih organih, pod okriljem vlade, katerih naloge so nadzirati vse aktivnosti in politične motive za otroško delo v državi v sodelovanju z mednarodnimi organizacijami. Tukaj se lahko pridružijo tudi predstavniki delavskih in delodajalskih organizacij, izobraževalne ustanove, univerze in institucije s področja raziskovanja.

Vlada je tista, ki sprejema zakone, vodi politiko in izpolnjuje programe. Ob neprimerni zakonodaji oziroma zakonodaji, ki ne upošteva mednarodnih standardov otroškega dela, mora vlada izvesti druge alternative, kar pomeni spremeniti zakone ali regulative. Uvesti mora standarde, ki ščitijo otroke pred posledicami otroškega dela. Uveljavitev takšne zakonodaje, ki ščiti otroke, je ključnega pomena za doseg zastavljenega cilja, vendar ni zmeraj izvedljiva. Vlada s postavitvijo sistema za nadzor poskuša zagotoviti, da delodajalci ne bodo več zaposlovali otrok ali vračali otroke na delovna mesta, s katerih so bili odstranjeni (Hilowitz et al., 2004, str. 197).

Odgovornost vlade je zagotoviti sistem izobraževanja na tistih področjih, kjer je bilo zabeleženo otroško delo ali pa vsaj otrokom omogočiti lažji dostop do izobraževanja, ki je zanje primeren. Vlada lahko ljudi poduči tudi o drugih vrstah izobraževalnih programov in otroke sooči z neformalnim ali poklicnim izobraževanjem. Državne oblasti v sodelovanju z nevladnimi organizacijami se trudijo povečati zavest ljudi in sprebrniti njihovo mišljenje o otroškem delu. Spremeniti želijo mišljenje skupnosti, družin, delodajalcev, učiteljev in otrok samih.

3.2 ILO

Organizacija združenih narodov (v nadaljevanju OZN) je leta 1919 z Versajsko pogodbo ustanovila organizacijo ILO. Le-ta je specializirana agencija za uveljavljanje socialne pravičnosti in mednarodno priznanih človekovih in delovnih pravic. Njeni glavni cilji so

---

⁴ Nekaterе vlade v Kolumbiji, Keniji, na Tajske in v Turčiji so ustanovile posebne komiteje, ki se ukvarjajo samo s problemom otroškega dela.

pospeševati pravice na delovnem mestu, spodbujati dostojne delovne priložnosti, stopnjevati socialno varnost ter povečati dialog med vodstvom in zaposlenimi. ILO je edina organizacija s tripartitno strukturo, kjer tvorijo predstavniki vlade, delojemalci in delodajalci skupen model, kar pomeni, da so enakopravno zastopani v upravnih organih organizacije. Ta edinstvena ureditev organizaciji ILO omogoča, da postavlja mednarodne delovne standarde v obliki konvencij in priporočil (ILO, 2004, str. 7).

3.2.1 Konvencija 138

Leta 1973 so v Ženevi sprejeli konvencijo, ki opredeljuje minimalno starostno mejo, pri kateri je lahko otrok legalno zaposlen ali kako drugače opravlja delo. Konvencija predstavlja s strani ILO zelo pomemben dosežek in pomeni neko uvodno dejanje v boju proti otroškemu delu. Bila je široko sprejeta in deležna odobranja z vseh strani. Konvencija je postavila pomembne cilje. V njej je določeno, da je minimalna dovoljena starost, ko se otrok lahko zaposli, 15 let. V razvijajočih se državah je ta meja 14 let. Do takrat naj bi otrok izpolnil splošno šolsko obveznost oziroma dokončal osnovno šolo. Lažja dela lahko otrok opravlja že 13–15 leta, izjema so otroci v rastočih se državah, kjer lahko začnejo delati že 12–15 leta. Seveda ta vrsta dela ne sme ogroziti otrokovega zdravja in varnosti ali ga ovirati pri izobraževanju in poklicni usmerjenosti. Kadar omenjamo težko in nevarno delo, ki lahko ogrozi otrokovo fizično, mentalno ali moralno zdravje, se starostna meja dvigne na 18 let. V primerih strogega nadzora lahko otrok začne delati v takih okoliščinah od 16-ega leta dalje (Martin & Tajgman, 2002, str. 17).

3.2.2 Konvencija 182

Junija 1999 je bila v Ženevi sprejeta Konvencija 182, ki nosi sporočilo o odpravljanju najhujših oblik otroškega dela. Glasovanje te konvencije je bilo javno izvedeno, saj gre pri najhujših oblikah otroškega dela za kršenje temeljnih človekovih pravic in je potrebna takojšnja odstranitev le-teh. Konvencija je bila sprejeta s strani 175-ih držav, ki so članice organizacije ILO. Po podatkih Svetovne banke je do leta 2009 konvencijo ratificiralo 163 držav, med njimi je tudi Slovenija. Države so se obvezale k takojšnji odstranitvi najhujših oblik otroškega dela pri otrocih, ki so mlajši od 18 let. Nobena konvencija organizacije ILO ni bila sprejeta v tako hitrem času.

Glavni poudarki Konvencije 182 (Mugo, McKiernan & Vazquez, 2002, str. 20) so:

- vsebina je namenjena otrokom pod 18 let;
- zahteva takojšnje in učinkovite ukrepe za prepoved in odstranitev najhujših oblik otroškega dela;
- vključuje naslednje oblike dela: suženjstvo, prisilno delo, prostitucijo, pornografijo, nelegalno delo ...;
- zahteva takojšnjo uveljavitev v državah, ki so jo ratificirale, če ne sledijo sankcije;
- posebno pozornost namenja deklicam in ostalim otrokom, ki so utrpeli posledice pri delu;

- zahteva uvajanje monitoringa in programov v državi;
- nudi mednarodno sodelovanje in podporo pri izvrševanju programa.

3.2.3 Mednarodni program za odpravo otroškega dela

Leta 1992 se je na pobudo nemške vlade s strani ILO izoblikoval program, imenovan IPEC. V slovenskem prevodu lahko rečemo, da je to »mednarodni program za odpravo otroške delovne sile«. Gre za največji mednarodni program za delo, na mednarodni in nacionalni ravni. Njegov glavni cilj je pospešena odprava otroškega dela po celem svetu, predvsem pa popolno izkoreninjenje najhujših oblik otroškega dela. Vodilni akterji tega programa so si zamislili, da bi vse skupaj delovalo v smislu kampanje s sodelovanjem vseh ostalih držav po svetu. Šlo naj bi za nekakšno svetovno gibanje v boju proti otroškemu delu. Od ustanovitve programa pa do danes si člani na različne načine prizadevajo, da bi dosegli svoje cilje. V posameznih državah uvajajo različne programe, s katerimi dosegajo politične reforme, gradijo institucionalno sposobnost držav ter s tem krepijo moč držav v boju proti otroškemu delu. Pri izvajanju tega programa sodelujejo z delodajalci in delavskimi sindikati, vključujejo pa se tudi ministrstva. Pomembno vlogo igrajo ministrstva za šolstvo, zdravje ter socialne ustanove. Njihov namen je tudi povečanje zavesti držav v smislu spreminjanja socialnih navad. Ciljna skupina programa so predvsem otroci, ki delajo v težkem in nevarnem delovnem okolju, otroci, ki so ranljivi (stari pod 12 let) ter deklice. Poudarek je na otrocih, ki so izpostavljeni velikemu tveganju (IOE, 1998, str. 16–17).

Skozi vse »operacije«, ki se izvajajo v državah, se vedno bolj krepí vizija in uresničitev programa. IPEC trenutno izvaja svoje »operacije« v 88-ih državah po vsem svetu.

Program IPEC predstavlja 2 pomembni spodbudi:

- Svetovni dan boja proti otroškemu delu

S strani ILO je bil izbran 12. junij, ki predstavlja svetovni dan boja proti otroškemu delu. Na ta dan je pozornost posebej usmerjena ideji, da je treba delovati s smislu nujnega izkoreninjenja otroškega dela. Ljudje se spomnijo vseh otrok, ki so bili poškodovani ali prizadeti na delu. Vsepovsod v svetu se vrstijo različne šolske prireditve, delavnice in gledališke predstave, delavnic pa se udeležujejo tudi starši (ILO, 2008, str. 29–30).

Leta 2002 je IPEC na ta dan organiziral dogodek »SCREAM« (angl. *Supporting Children's Rights through Education, the Arts and the Media*). Namen dogodka je bil seznaniti mlade ljudi s problemom otroškega dela in jih spodbuditi, da tudi sami priskočijo na pomoč. Ta program je bil predstavljen 65-im državam, danes pa se izvaja v 19-ih jezikih (ILO, 2007, str. 4).

- Rdeč karton za otroško delo

Na afriškem državnem prvenstvu v državi Mali, je bila leta 2002 s strani IPECA v sodelovanju z afriško nogometno zvezo izpeljana kampanja v smislu povečanja zavesti ljudi o problemu

otroškega dela. Vodilo te kampanje je bilo »rdeč karton otroškemu delu«. Vsi, ki poznajo nogomet in njegova pravila vedo, kaj pomeni to vodilo. S pomočjo medijev so dosegli, da je sporočilo doseglo veliko število gledalcev in to je bil tudi glavni namen kampanje. Ponesli so ga v 21 afriških držav, samo v Keniji ga je zaznalo 12 milijonov ljudi, v Zambiji 5 milijonov gledalcev. V Egiptu in Gani so izrazili takšno navdušenje, da so to vodilo uporabili še na kasnejših nogometnih prvenstvih (Real Madrid leta 2002, v Rimu leta 2003, Parizu leta 2004, Lizboni in Portu leta 2004) (ILO, 2008, str. 32).

3.3 Unicef

UNICEF je edina organizacija v okviru Združenih narodov, ki je posvečena izključno otrokom in skrbi za njihovo preživetje, zaščito in razvoj. Svoje programe izvaja v 156-ih manj razvitih državah sveta, in sicer preko svojih uradov na terenu ter v 36-ih razvitih državah, med katerimi je tudi Slovenija. V okviru Unicefa deluje 8 regionalnih uradov, ki so med seboj tesno povezani in delujejo usklajeno na posameznih celinah ali v večjih regijah. Kot svojo prednost lahko izpostavijo svojo stalno prisotnost na terenu, politično nevtralnost in usmerjenost k dolgoročnim razvojnim programom pomoči otrokom, katerim je namenjena večina sredstev. V tesnem sodelovanju s partnerskimi organizacijami, vladami in lokalnimi skupnostmi izvaja lokalno prilagojene programe, ki ščitijo otrokovo dobrobit ter dobrobit njihovih družin, v smislu izboljševanja njihovih življenj. Začetki organizacije Unicef segajo v leto 1946, ko je bil na pobudo Generalne skupščine ZN ustanovljen začasni Sklad Združenih narodov za pomoč otrokom – Unicef. Namen sklada je bil nuditi pomoč otrokom v Evropi po končani 2. svetovni vojni. Leta 1953 je Unicef postal stalno telo ZN, takrat pa so obenem začeli razvijati dolgoročne razvojne programe za pomoč otrokom v Afriki, Aziji, Bližnjem vzhodu in Latinski Ameriki. V letu 1965 zgodovina zabeleži tudi Unicefovo prejeto nagrado za mir in širjenje sodelovanja med narodi. Leto 1989 je zaznamovala sprejeta Konvencija o otrokovih pravicah, ki je postala najširše sprejeta mednarodna pogodba, ki je vključila otrokove pravice na civilnem, kulturnem, ekonomskem, socialnem in političnem področju ter spremenila odnos do otrok in obvezala države k promoviranju največje koristi otrok. Tudi mednarodni dokument, imenovan Svet po meri otrok, je bil sprejet leta 2002 na posebni seji Generalne skupščine ZN o otrocih v New Yorku (Fyfe, 2007, str. 17).

3.4 Svetovna zdravstvena organizacija

Svetovna zdravstvena organizacija (angl. *World Health Organization*; kratica WHO) ima vodilno vlogo na področju zdravstvenih vprašanj na globalnem nivoju. Oblikuje zdravstvene raziskave, postavlja norme in standarde, oblikuje na dokazih temelječe politike, zagotavlja tehnično podporo državam ter nadzira in ocenjuje zdravstvene trende. Je ena od specializiranih agencij ZN. Sedež ima v Ženevi. Ustanovljena je bila leta 1948 z namenom širiti mednarodno sodelovanje v smislu izboljševanja zdravstvenega stanja ljudi v svetu (Fyfe, 2007, str. 35).

3.5 Svetovna banka

Svetovna banka je organizacija, ki s svojimi finančnimi in tehničnimi viri pomaga državam po celem svetu. Njen glavni cilj je bojevati se proti revščini, kar pa počne z veliko vnemo in z izvajanjem profesionalnih ukrepov. Njen moto je tudi, da pritegne ljudi k temu, da pomagajo drug drugemu. S pomočjo iskanja rešitev, širjenja znanja, gradnje infrastruktur in sklepanja partnerskih odnosov se zavzema za združitev javnega ter privatnega sektorja. Z drugimi besedami se Svetovna banka trudi, da bi se ljudje po celem svetu zavzemali za dobro vseh, še posebej tistih iz revnejših predelov ter združili moči. Svetovna banka je sestavljena iz dveh edinstvenih, razvijajočih se institucij, ki sta v lasti 187-ih držav članic; 1. IBRD pomeni v angl. *International Bank for Reconstruction and Development*, kar bi v prevodu pomenilo Mednarodna banka za rekonstrukcijo in razvoj, 2. IDA pa je druga institucija, ki se v angl. glasi *International Development Association*, v prevodu pa pomeni Mednarodna razvijajoča se zveza. Obe organizaciji uporabljata različne prijeme, vendar med sabo sodelujeta in se dopolnjujeta. Cilj organizacije IBRD je zmanjšanje revščine v državah s povprečnim dohodom ter državah, ki so kreditno manj sposobne, medtem ko je organizacija IDA bolj osredotočena na revne države v svetu. Svetovna banka priznava, da je otroško delo v največji meri posledica revščine, zato se je odločila, da s svojimi ukrepi čim bolj zmanjša škodo, ki jo povzroča otroško delo ter otrokom olajša življenje. Njej cilj je doseči zmanjšanje revščine, to pa je mogoče z novimi ukrepi. Svetovna banka je ustanovila poseben program imenovan GCLP (v angl. jeziku *Global Child Labour Program*), katerega cilj je zmanjšati otroško delo v svetu. Program je usmerjen predvsem na povečanje aktivnosti, usposabljanje, povečanje zmogljivosti in politiko. Poglavitni cilj tega programa je, da Svetovna banka doseže učinkovitost in poveča svoj vpliv na zmanjšanje otroškega dela. Slednje je mogoče doseči z različnimi razvojnimi programi na operativni ravni banke. Vsi njeni partnerji se trudijo in sledijo navodilom, z namenom doseči postavljeni cilj. Program je namenjen predvsem temu, da Svetovna banka prepozna in okrepi primerjalno prednost problema otroškega dela, proaktivno sodeluje pri reševanju tega problema preko dajanja svojih posojil in ne dajanja le teh ter omogoči večje sodelovanje med večstranskimi agencijami. Program GCLP je zelo veliko prispeval k temu, da Svetovna banka dosega svoje cilje (The World Bank, 2003).

3.6 Rešitve za preprečevanje oziroma zmanjšanje otroškega dela

Vzroki za otroško delo so zelo kompleksni, zato morajo biti tudi rešitve jasne in perspektivne. Zaradi te kompleksnosti celotna mednarodna skupnost in drugi akterji na različnih ravneh pozivajo k odpravi tega fenomena, še posebej njegovih najhujših oblik in predlagajo strategije, ki bi ta problem preprečile ali vsaj omilile. Dosedanje izkušnje nekaterih držav kažejo, da le kombinacija različnih ukrepov lahko prinese znatno in zadovoljivo zmanjšanje otroškega dela (ILO 2002a, str. 164).

Vsakršen pristop pa mora najprej zagotoviti gospodarsko rast, delovna mesta, investicije v obubožana gospodarstva, spoštovanje in korektno izvajanje mednarodne in nacionalne delovne

zakonodaje, socialno varstvo in izobraževanje, boljšo ozaveščenost o potrebah in pravicah otrok, učinkovitejšo porazdelitev državnih proračunov in ciljno pomoč revnim (ILO 2002a, str. 57), registracijo rojstev otrok, zbiranje potrebnih informacij in statistik ter večstransko sodelovanje med vladami držav, skupnostmi, nevladnimi organizacijami, delodajalci in delavskimi sindikati (Bellamy, 2004, str. 51).

Med številnimi rešitvami bomo izpostavili le ključne, ki bi lahko pripeljale do zmanjšanja in dokončne odprave otroškega dela. Opisani pristopi se seveda med sabo ne izključujejo in so sprejeti v različnih kombinacijah glede na strategijo države.

3.6.1 Varno in prijazno okolje

Otrok, ki odrašča v okolju, kjer se počuti zaščitene pred nasiljem in zlorabami, ima več možnosti, da odraste v fizično in duševno zdravo ter samozavestno osebnost. Nezaščiteni otroci so bolj ranljivi, podvrženi izkoriščanju in zlorabam, njihovo otroštvo in pravice pa so spodkopane. Oblikovanje varnega okolja je odgovornost tako vlad držav, mednarodnih organizacij, civilne družbe, družin kot tudi posameznikov (Bellamy, 2004, str. 6).

Tudi Konvencija ZN o otrokovih pravicah (v angl. jeziku *Convention on the Rights of Child* ali CRC) v svojem 32. členu izrecno poudarja, da je pravica otroka biti zaščiten pred ekonomskim izkoriščanjem, vendar pa je kljub univerzalni ratifikaciji konvencije in njenih dveh paktov, ki prav tako naslavljajo pravico do zaščite, dejansko varstvo otrok na svetu nezadostno (Bellamy, 2004, str. 7). Milijoni otrok še vedno tiho trpijo in umirajo pred očmi javnosti za posledicami vojn, nasilja, izkoriščanja, zanemarjenosti ter drugih oblik zlorabe in diskriminacij. Prav zaradi tega je nujno potrebno izboljšati trenutne razmere, v katerih živi ogromno ranljivih otroških življenj ter zagotoviti primerne življenjske okoliščine (Sabadin, 2003, str. 31).

3.6.2 Odprava revščine

Revščina je vodilni vzrok za pojav otroškega dela, zlasti v državah v razvoju. Zatorej je dokončna odprava revščine eden najpomembnejših razvojnih ciljev (MDG), ki poziva vse podpisnice Deklaracije tisočletja (2000) k nujnemu in korenitemu izboljšanju razmer in življenja revnih ljudi do leta 2015, kar bi posledično zmanjšalo tudi stopnjo otroškega dela in socialne neenakosti. Za uresničitev omenjenega cilja imajo bistven pomen tudi posebni programi za zmanjševanje revščine (angl. *Poverty Reduction Strategy Plans* oz. PRSP)⁵, ki so ponekod že in drugod še bodo pripomogli k izboljšanju izobraževanja, odpravili napake na trgu kapitala ter omogočili uvedbo socialnih varnostnih mrež. Pri tem pa mora biti največji delež pomoči vsekakor namenjen prebivalcem oziroma otrokom »črne celine«, kjer jih kar 172 od 1.000 umre pred svojim 5-im letom starosti, 47 % pa je podhranjenih (Sabadin, 2003, str.

---

⁵ Strateški programi za odpravo revščine (PRSP), ki se oblikujejo znotraj okvira Svetovne banke in Mednarodnega sklada za pomoč državam z nizkim dohodkom, so hkrati obsežni razvojni načrti, ki obsegajo ekonomske in socialne sektorje (izobraževanje, zdravstvo, zaposlovanje in kmetijstvo).

8). Ta proces odprave je zelo dolg in četudi se na koncu izkaže za uspešnega, dejansko lahko privede do neenakomerne porazdelitve dohodka med revnim prebivalstvom, kar pusti pečat za pojav otroškega dela tudi v prihodnje (Fallon & Tzannatos, 1998, str. 10). Uspešne strategije in naložbe morajo biti istočasno namenjene odpravi otroškemu delu in spoštovanju pravic otrok ter izkoreninjenju revščine (ILO, 2002b, str. 9).

3.6.3 Izobraževanje otrok

Že zgodovina je pokazala, kako koristno je izobraževanje pri odpravljanju otroškega dela, razvijanju kvalificirane in izučene delovne sile in pri promociji razvoja, ki temelji na načelih socialne pravičnosti. Otroci, ki delajo, spadajo med najbolj neizobražene otroke, zato je predvsem zanje na voljo formalno, neformalno ter poklicno izobraževanje. Formalno izobraževanje zagotavlja trajen umik otrok s trga dela, zato mora biti dostopno ne samo privilegiranim družbenim skupinam, ampak tudi otrokom, ki pripadajo etnično in kulturno obrobni skupinam ali skupinam staroselcev in nomadov (ILAB, 2002a, str. 46). Neformalno izobraževanje pa omogoča bivšim otroškim delavcem, da dohitijo ostale vrstnike, ki so pričeli šolanje pri primerni starosti. Ostalim, starejšim učencem, pa je na voljo poklicno izobraževanje. Pri tem gre za povezanost med programi rehabilitacije otroških delavcev in formalnim sistemom izobraževanja, kar pomeni temelj za prihodnje usposabljanje in zaposlovanje. Poleg tega pripravlja otroke za vstop na strokovna delovna mesta, skladno s potrebami lokalnega trga dela in delodajalcev. Sam učni načrt pa temelji na seznanjanju otrok o škodljivosti otroškega dela, o zdravstvenem varstvu in varstvu pri delu ter o splošnih delavskih pravicah (ILO, 2002a, str. 130).

Najbolj pereča tema ostaja vprašanje izobraževanja deklic in zahteva nujno izboljšanje stanja. Na podlagi podatkov UNESCA je namreč 60 % otrok, ki ne obiskuje šole deklic. Tudi otroško delo, kjer so le-te prisotne, je prikrito in neregistrirano (delo v tujih gospodinjstvih, kmetijska in hišna opravila). Za starše je bolj pomembno vlagati v izobraževanje sinov, hčere pa ostajajo doma kot pomemben vir pomoči v gospodinjstvu. V določenih kulturah so možnosti izobraževanja za deklice celo odvisne od razpoložljivosti posebnih šolskih ugodnosti ali od učiteljskega kadra, ki mora biti prav tako ženskega spola. V večih državah je njihovo izobraževanje onemogočeno zaradi zgodnjega sklepanja zakonskih zvez ter pomanjkljivih zakonov o socialni varnosti, ki ne dajejo nobenih prednosti pripadnicam ženskega spola (ILO, 2002a, str. 153). V ta namen se je med najpomembnejšimi potezami izkazala iniciativa Združenih narodov za izobraževanje deklic (angl. *United Nations Girls' Education Initiative*) pod okriljem UNICEFA, katere namen je bil doseči enakopravnost med spoloma v osnovnih in srednjih šolah do konca leta 2005 ter omogočiti izobraževanje vsem otrokom do leta 2015 (ILO, 2002b, str. 65).

Četudi države pri tem same izbirajo načine za doseg cilja, se morajo zavedati, da je politika odprave otroškega dela uspešna le, če je usklajena z vsemi politikami, ki delujejo na področju izobraževanja otrok, zdravstva in načrtovanja družine.

3.6.4 Družbena mobilizacija

Nujen pogoj za odpravo otroškega dela je oblikovanje širokega družbenega zavezništva. Le-ta mora obsegati najvišje nivoje moči in vpliva ter najrevnejše in najmanj močne skupnosti oziroma vse vladne službe, civilno družbo, politične stranke, delodajalce, delavske sindikate, potrošnike, družine, otroke, učitelje, vzgojitelje, zdravstvene in socialne delavce ter predstavnike medijev. Le tako je učinek celotnih prizadevanj večji kot pa vsota ločenih iniciativ, saj so vse ravni družbe povezane za uresničitev skupnega cilja. Za vzor je bila leta 1999 kampanja za univerzalno ratifikacijo ILO Konvencije št. 182 o odpravi najhujših oblik otroškega dela (ILO, 2002a, str. 96).

Tudi NGO sestavljajo bistveno povezavo med javnostjo in njihovimi uradnimi predstavniki na različnih ravneh. Ker so svobodni akterji, lahko obdolžijo družbene zmote in krivice ter spodbujajo hitrejše reševanje problemov, ki zadevajo razna področja. Dejansko pa so nevladne organizacije že v prejšnjih desetletjih vodile gibanje proti otroškemu delu in javnost seznanjale o pravicah otrok. Njihov trud in prizadevnost sta prispevala k temu, da je postalo vprašanje otroškega dela glavna prednost političnih pobud na mednarodni ravni (Sabadin, 2003, str. 25).

3.6.5 Učinkovito izvajanje zakonodaje

Kot smo že omenili, je večina držav v svetu že sprejela zakone in predpise o otroškem delu, predvsem o minimalni starosti za pričetek dela in osnovnem izobraževanju, vendar je njihovo uresničevanje v praksi še vedno zelo šibko. Zato je bistvena ovira za nadaljnji pojav otroškega dela poostritev delovanja nacionalne zakonodaje, temeljnih določil ILO konvencij (št. 138 in št. 182) in Konvencije ZN o otrokovih pravicah (CRC) na tistih področjih, kjer so prisotne najbolj nedopustne oblike takega dela. Poleg tega bi bila zelo dobra rešitev vzpostavitev posebnih sodišč, kjer bi obravnavali primere otroških delavcev, kot je to že na primer storila Malezija (ILO, 2002a, str. 82, 110).

Vse to pa zahteva tudi prizadevanja in voljo delovnih inšpektorjev in policijske službe, katerih naloga je ugotoviti nemoralno ravnanje in kršiteljem oziroma delodajalcem predpisati ustrezne kazni zaradi zaposlovanja ali zlorabljanja otroške delovne sile (Sabadin, 2003, str. 22). Ti namreč lahko bistveno pripomorejo k oznanjanju pravic otrok in pravnih standardov, kar koristi zlasti staršem in njihovim otrokom (ILO, 2002a, str. 82).

3.7 Ukrepi zoper otroškemu delu v multinacionalnih podjetjih v omenjenih primerih

Zgoraj omenjena podjetja so zaradi kršenja človekovih pravic na delovnem mestu bila deležna velikih kritik. S pomočjo medijev sta bila okrnjena njihov ugled in dostojanstvo. Naj povzamemo dejanja teh 5-ih multinacionalk. Vse so se odzvale na spremembe šele potem, ko so prišle novice v javnost. Izgovor vseh, ki so na čelu vodstva podjetij je bil, da niso bili seznanjeni z obtoženimi dejanji in da niso ničesar vedeli o tem. Nekatere od obravnavanih

multinacionalk so začele izvajati ukrepe v smeri izboljševanja razmer na delovnem mestu ter zmanjševanja otroškega dela.

Najbolj znan primer je primer podjetja Nike, ki ga je škandal precej prizadel. Leta 1998 je zato izvršni direktor podjetja Nike, Phillip Knight, obljubil 6 stvari, ki naj bi jih izpolnilo podjetje v prihodnjih letih. Podjetje naj bi upoštevalo zdravstvene in varstvene zahteve, minimalna starost naj bi se povzdignila na 18 let, nevladne organizacije bi bile vključene v poročanje o delovni sili, razširil naj bi se šolski sistem, uvedli naj bi srednje šole, ki bi bile dostopne vsem zaposlenim, Nike bi razširil svoj kreditni sistem za družine v Vietnamu, Indoneziji, Pakistanu in Tajski ter investiral v raziskave o družbeni odgovornosti. Namen teh obljub je bil preusmeritev medijev od pravih problemov, kot so svoboda združevanja, svoboda govora, normalne plače in ukinitve nadur. Obljubljene stvari niso izboljšale življenjskega standarda delavcev, večino obljubljenih stvari pa ni bilo niti implementiranih, kot npr. prosta revizija nevladnih organizacij, saj so 23. maja 2007 v Pakistanu ponovno odkrili otroke, ki so delali (Connor, 2001, str. 10).

Podjetje Gap se je leta 2007, ko je prišla v javnost slika 10-letnega indijskega dečka, ki izdeluje oblačila za Gapove trgovine, odločilo umakniti iz prodaje nekatere otroške majice. Obvezali so se, da ne bodo več uporabljali otroške delovne sile in da je bil na tak način proizveden le en izdelek, in sicer otroška majica. Celotno proizvodnjo so uničili in izdelka niso prodajali v njihovih prodajalnah. Po izpovedi dečka, ki je dejal, da ga je družina prodala lastniku tovarne in da že 4 mesece dela brez plačila, je predstavnik družbe Gap Dan Henkle povedal, da so se s tem incidentom seznanili in da je v podjetju strogo prepovedana uporaba otroške delovne sile. Obljubil je, da bo zadevo temeljito raziskal. Izjavil je tudi, da podjetje Gap nadzoruje tovarne, ki izdelujejo njihova oblačila in da so v letu 2006 odvzeli kar 23 dovoljenj tovarnam, ki niso izpolnjevale njihovih standardov (Dakić, 2007).

Podjetje H & M je julija 2008 stopilo v partnersko zvezo z Unicefom. Vključili so se v program izboljšanja situacije otrok v Uzbekistanu. Program je namenjen preprečevanju otroške delovne sile v tekstilni proizvodnji. Program se je realiziral na podlagi javne kampanje in skozi informiranje ter izobraževanje vodij skupnosti. V prvi fazi programa, ki je bil izveden poleti 2009, je H & M prispeval 150.000 dolarjev zvezi Unicef za uresničitev projektov v Uzbekistanu (Bhatti, 2008).

V časopisnem članku Guardian iz leta 2011 je moč prebrati, da je podjetje Apple mnenja, da so okrepili svoj nadzor nad starostjo delavcev v njihovih tovarnah in da ni več potrebe po skrbi zaradi ponarejevanja dokumentov zaradi starosti. V letu 2010 so opravili nadzor v 127-ih tovarnah, za 25 tovarn več v primerjavi z letom 2009. Iz poročila je razvidno, da je Apple zmanjšal število delovnih ur na teden, skladno z zakonom na 60 ur na teden, vendar je v letu 2009 pravila upoštevalo le 46 % tovarn, v letu 2010 pa le 32 %. Znaki izboljšanja se kažejo na področju plač, saj je % v letu 2009 iz 65 narastel na 70 v letu 2010 (Branigan, 2011).

Oktober 2010 je veriga McDonald's podpisala sporazum z Ministrstvom za finance v Braziliji, s katerim se je obvezala, da bo v naslednjih 9-ih letih prispevala 11,7 milijonov brazilskih

realov, ki bodo namenjeni reklamni kampanji zoper otroškemu delu ter izobraževanju otrok in zaščiti ter uveljavitvi pravic otrok in mladostnikov. Poleg tega je veriga namenila tudi 1,5 milijona brazilskih realov Inštitutu za fizikalno medicino in rehabilitacijo v Braziliji (Amaral, 2011).

SKLEP

V zaključku bomo poskušali strniti vse ugotovitve, do katerih smo prišli s pomočjo literature. Problem otroškega dela je še kako prisoten, čeprav od nas geografsko oddaljen, vendar pa kljub temu zelo blizu, za kar poskrbijo mediji in splet, ki nas vsakodnevno »zalagajo« z informacijami. Gre za svetovni fenomen s širokim razponom in z resnimi ekonomskimi ter družbenimi posledicami. Vsako delo, ki neposredno vpliva na otrokov mentalni in fizični razvoj, bi bilo potrebno izkoreniniti. Vsak otrok si zasluži lepo otroštvo in uživati v njem, se izobraževati in si na osnovi tega osnovati boljšo prihodnost. V revščini se skriva poglaviti razlog za otroško delo, zato je ta problem še toliko večji, saj vemo, da se revščine ne da izkoreniniti. Problem ni nerešljiv, četudi enostavnih in vnaprej določenih rešitev ni. Bistvenega pomena za učinkovito odpravo otroškega dela sta trdna politična volja in prizadevnost države. Potrebna je temeljita integracija med tujimi in domačimi vladnimi organizacijami, mediji, kupci, nevladnimi organizacijami ... Dolgoročno je najbolj uspešen le večstranski pristop k otroškemu delu oziroma skladno partnerstvo, ki vključuje različne korake in akterje, in sicer otroke, družine, delodajalce, delavske sindikate, strokovna združenja, medije, nevladne organizacije in posameznike. Organizacije, kot so ILO, Unicef, Svetovna banka, Svetovna zdravstvena organizacija in njim podobne, ustvarjajo programe, ki so konceptualno dobri in prinašajo dobre rezultate.

Nosilci globalizacije so globalna podjetja oziroma multinacionalna podjetja, ki stremijo k čim večjemu tržnemu deležu, v največ primerih ne oziraje se na posledice. V primerih, ki smo jih izpostavili (Nike, H & M, Gap, Apple in Mcdonald's) vidimo, da so vsa multinacionalna podjetja začela z izvajanjem družbenih pravil šele po incidentu, ki je prišel v javnost. To je posledično pripeljalo do prodajne izgube, zato so morali nekaj narediti. Motivacija oziroma vzrok za izvajanje ukrepov je bil denar in izgubljen ugled, ne pa moralno obnašanje.

Prišli smo do sklepa, da je za odpravo otroškega dela najprej potrebna uvedba izobraževalnega sistema v revnih državah. Z motivacijo otrok do učenja, dodeljevanjem hrane, neplačanim šolanjem, subvencijami staršev v zameno, da pošljejo otroke v šole, boljšo dostopnostjo do šol in prilagodljivostjo učnih programov, ozaveščanjem o pomembnosti in prednostih izobrazbe se vsekakor da začeti reševati probleme. V prvi vrsti je za odpravo problemov odgovorna država. Najprej je potrebno urediti pravno, zakonodajno in sodno oblast, saj brez sankcij ni mogoče izpeljati reda v državi. Ko bo to urejeno, menimo, da bo vsako multinacionalno podjetje, preden bo selilo svojo proizvodnjo drugam, premislilo, ali bo kršilo zakone v tuji državi.

LITERATURA IN VIRI

1. Amaral, M. (2011, 20. marec). McDonald's in Brazil: A campaign to cover up exploitation. Najdeno 1. junija 2011 na spletnem naslovu <http://lo-de-alla.org/2011/03/mcdonalds-in-brazil-a-campaign-to-cover-up-exploitation/>
2. Azam, F. (1999, januar). *Nike: Nike Shoes and Child Labour in Pakistan*. *TED Case Studies*, 9(2), strani.
3. Bellamy, C. (2004). The state of the world's children 2005: Childhood under threat. Najdeno 15. maja 2011 na spletnem naslovu [http://www.unicef.org/publications/files/SOWC_2005_\(English\)](http://www.unicef.org/publications/files/SOWC_2005_(English))
4. Bhatti, V. (2008). The stand against child labour – the H & M way. *Optimistworld*. Najdeno 26. aprila 2011 na spletnem naslovu <http://optimistworld.com/The-stand-against-child-labour-H-and-M-eay-unicef>
5. Branigan, T. Apple report reveals child labour increase. *Guardian.Co.Uk*. Najdeno 30. aprila 2011 na spletnem naslovu <http://www.guardian.co.uk/technology/2011/feb/15/apple-report-reveals-child-labour>
6. Buckley P. J. & Casson M. (2002). *The future of the multinacional enterprise*. New York: Palgrave MacMillan.
7. Cecchetti, R. (1998). *Children who work in Europe: From exploitation to participation*. Brussels: European Forum for Child Welfare.
8. *Child Labour Used By Gap, Sweatshop Raid in India*. Najdeno 15. maja 2011 na spletnem naslovu http://www.liveleak.com/view?i=f80_1193903117
9. Connor, T. (2001). Still waiting for Nike to do it. Nike's Labour Practices in the Three Years Since CEO Phil Knight's Speech to the National Press Club. *Global exchange*. Najdeno 10. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.globalexchange.org/campaigns/sweatshops/nike/NikeReport.pdf>
10. Dakić, L. (2007, 28. oktober). Gap izkoriščal otroško delovno silo. *Finance*, str. 1 in 2.
11. Fabics, C. (2005, julij). Nike's Use of Child Slave Labour. *Ihscslnews*. Najdeno 5. maja 2011 na spletnem naslovu http://ihscslnews.org/view_article.php?id=32
12. Fyfe, A. (2007). *The worldwide movement against child labour – progress and future directions*. Geneva: ILO.
13. Gail, Hare, M. (2010, 13. julij). Phoenix McDonald's fined for child labour violations. *The Baltimore Sun*. Najdeno 10. maja 2011 na spletnem naslovu http://articles.baltimoresun.com/2010-07-13/news/bs-md-co-mcdonalds-labor-20100713_1_labor-laws-child-labour-40-hour-week
14. Gap pulls 'child labour' clothing. Najdeno 15. maja 2011 na spletnem naslovu <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7066019.stm>
15. Glas, M. (1996). *Prispevki k politični ekonomiji* (skripta). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
16. Hagemann, F., Diallo, Y., Etienne, A., & Mehran, F. (2006). *Global child labour trends 2000 to 2004*. Geneva: ILO.
17. Hammer, J.D.G., Gunn, S., von Richthofen, W., Derrien, J.M., Thijs, G., & Heron L. (2002). *Combating child labour: A handbook for labour inspectors*. Geneva: ILO.

18. Hilowitz, J., Kooijmans, J., Matz, P., Dorman, P., de Kock, M., & Alectus M. (2004). Child labour – A textbook for university students. Najdeno 20. oktobra 2010 na spletnem naslovu http://books.google.si/books?id=FrNK5nh8qooC&dq=Child+labour+_+A+textbook+for+university+students.&printsec=frontcover&source=bl&ots=MKdzuqMEq_&sig=mV4kSfXHPOC5nxGI8J5xKyxtul1Y&hl=sl&sa=X&oi=book_result&resnum=3&ct=result#PPP1,M1
19. Holm, J. (2006, 29. junij). Conditions For H & M's Workers In Cambodia Are Substandard. *ScandAsia*. Najdeno 20. maja 2011 na spletnem naslovu http://www.scandasia.com/viewNews.php?news_id=2524&coun_code=ph
20. International Labour Organization. (b.l.). About child labour. Najdeno 15. septembra 2010 na spletnem naslovu <http://www.ilo.org/ipecc/facts/lang--en/index.htm>
21. International Labour Organization – ILO. (2002a). *A future without child labour*. Geneva: ILO.
22. International Labour Organization. International Programme on the Elimination of Child Labour. (2008). *Action against child labour, IPEC highlights 2008*. Geneva: ILO.
23. International Labour Organization. International Programme on the Elimination of Child Labour. (2007). *Scream. Stop Child Labour. Supporting Children's Rights through Education, the Arts and the Media*. Geneva: ILO.
24. International Labour Organization – ILO (2002b). *IPEC action against child labour 2000-2001: Progress and future priorities*. Geneva: ILO.
25. International Labour Organization. (2004). *What it is. What it does*. Geneva: ILO.
26. International Organization of Employers. (2005). *Challenges in addressing child labour*. Geneva: ILO.
27. International Organization of Employers. (1998). *A guide for taking action*. Geneva: ILO.
28. Iram, U., & Ambreen, F. (2008). International trade, foreign direct investment and the phenomenon of child labour. *International Journal of Social Economics*, 35(2), 809–822.
29. Italiana, D. (2006, 8. oktober). Child Labor In Sialkot. Najdeno 30. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.passtheroti.com/posts/253>
30. Kane, J. (1998). *Sold for sex*. Aldershot: Arena.
31. Kumar, M. (2001). *Vpliv globalizacije in liberalizacije kapitalskih tokov na gospodarstvo* (diplomsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
32. Martin, J., & Tajgman D. (2002). Eliminating the worst forms of child labour. A practical guide to ILO Convention No. 182. Geneva: ILO.
33. McDonald's Boycott Sought. (2000, 28. avgust). *The South China Morning Post*. Najdeno 3. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.commondreams.org/headlines/082800-02.htm>
34. McDonald's employing child labour to produce toys. (2000, 17. avgust). *AFP*. Najdeno 3. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.hartford-hwp.com/archives/55/336.html>
35. McDonald's Uses Sweatshop. (2000, 27. avgust). *Associated Press*. Najdeno 3. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.corpwatch.org/article.php?id=596>
36. Moore, M. (2010, 27. februar). Apple admits using child labour. *The Telegraph*. Najdeno 5. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.telegraph.co.uk/technology/apple/7330986/Apple-admits-using-child-labour.html>

37. Mugo, B., McKiernan, J., & Vazquez, R. (2002). *Eliminating the worst forms of child labour*. Geneva: ILO.
38. Osborn, M. (2007, 14. januar). H&M briefing, Jan 2004. *Nosweat.org*. Najdeno 20. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.nosweat.org.uk/node/256>
39. Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2009). *Business Model Generation*. The Netherlands: Wiley.
40. Pučko, D. (1999). *Strateško upravljanje*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
41. Rizvan, A. L. (2011). Child Labour In Pakistan. Najdeno 2. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.hamariweb.com/articles/article.aspx?id=91>
42. Sabadin, T. (2003). *Odpravljanje otroškega dela v državah v razvoju s pomočjo programov izobraževanja* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
43. Saksida, L. (2002). *Globalizacija: Spremembe, ki jih prinaša, in obeti* (diplomsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
44. Schanberg, S. H. (1996). On the playgrounds of America, Every Kid's Goal is to Score: In Pakistan, Where children stitch soccer balls for Six Cents an hour, the goals is to Survive. *Life Magazine*. pp. 38–48. Najdeno 3. maja 2011 na spletnem naslovu <http://cbae.nmsu.edu/dboje/nike/pakistan.html>
45. Schuler, R. W., & Jackson, S. E. (2006). *Human resource management*. Mason: Thomson.
46. Slovenski center P.E.N. (2011). Najdeno 13. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.penslovenia-zdruzenje.si/zgodovine>
47. *Social Responsibility Report* (2003). GAP Inc. Najdeno 22. maja 2011 na spletnem naslovu <http://ccbn.mobular.net/ccbn/7/645/696/index.html>
48. Svetličič, M. (1996). *Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
49. Tavčar, M. (2002). *Strateški management*. Maribor: Ekonomska poslovna fakulteta.
50. Trtnik, A. (1999). *Internacionalizacija slovenskih podjetij z neposrednimi naložbami v tujini* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
51. Tzannatos, Z., & Fallon, P. (1998). Child labour: Issues and directions for the World Bank. Najdeno 20. junija 2011 na spletnem naslovu http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1998/02/01/000009265_3980319100151/Rendered/PDF/multi_page.pdf
52. UNICEF. (b.l.). Child Labour. Najdeno 2. februarja 2011 na spletnem naslovu http://www.unicef.org/protection/index_childlabour.html
53. Vanhemert, K. (2010, 27. februar). Apple Reports Discovery of Child Workers In Their Factories. *Gizmodo*. Najdeno 25. julija 2011 na spletnem naslovu <http://gizmodo.com/5481832/apple-reports-discovery-of-child-workers-in-their-factories>
54. Wilhelm, A. (2010, 27. februar). Apple Used Child Labour in China – A History Of Sketchy Manufacturing. *TNW*. Najdeno 25. junija 2011 na spletnem naslovu <http://thenextweb.com/apple/2010/02/27/apple-child-labour-china-history-sketchy-manufacturing/>
55. The World Bank. (2003). World Bank Global Child Labor Program Update. Najdeno 23. julija 2011 na spletnem naslovu http://web.worldbank.org/archive/website01048/WEB/0_CONTE.HTM

56. Zupanič, N. (2001). Nekateri značilnosti multinacionalnih korporacij in njihov vpliv na manj razvite države. *Naše gospodarstvo*, 47(5/6), 486–505.

PRILOGE

PRILOGA 1

Seznam kratic

Kratica, Pomen

AIDS, *Acquired Immune Deficiency Syndrome* (Sindrom pridobljene zmanjšane odpornosti)

BDP per capita, bruto domači proizvod na osebo

CRC, *Convention on the Rights of Child* (Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah)

DKK, danske krone

GCLP, *Global Child Labour Program* (Svetovni program za otroško delo)

H & M, *Hennes & Mauritz*

IBRD, *International Bank for Reconstruction and Development* (Mednarodna banka za rekonstrukcijo in razvoj)

IDA, *International Development Association* (Mednarodno združenje za razvoj)

ILAB, *Bureau of International Labour Affairs* (Oddelek za mednarodne delavske zadeve)

ILO, *International Labour Organization* (Mednarodna organizacija dela)

IPEC, *International Programme on the Elimination of Child Labour* (Mednarodni program za odpravo otroškega dela)

MDG, *Millenium Development Goals* (razvojni cilji tisočletja)

NGO, *Non-Governmental Organization* (nevladne organizacije)

OECD, *Organization for Economic Co-operation and Development* (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj)

OZN, Organizacija Združenih narodov

PRSP, *Poverty Reduction Strategy Plan* (Strateški program za zmanjšanje revščine)

RP, rupij

SCREAM, *Supporting Children's Rights through Education, the Arts and the Media* (Podpora otrokovih pravic preko izobraževanja, umetnosti in medijev)

UNESCO, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)

UNICEF, *United Nations Children's Fund* (Sklad Združenih narodov za otroke)

WB, *World Bank* (Svetovna banka)

WFCL, *The Worst Form of Child Labour* (Takojšnji ukrepi za odstranitev najhujših oblik otroškega dela)

WHO, *World Health Organization* (Svetovna zdravstvena organizacija)